

**Az alkotmányos identitás természetének vizsgálata,
az európai és a nemzeti alkotmányos identitás**

*Jelige:
Natio nationem lupus est.*

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
I. Az alkotmányos, és a nemzeti alkotmányos identitás fogalmi, dogmatikai rendszere	4
1. Az identitás-fogalom.....	4
2. Az alkotmányos alany és az alkotmányos önazonosság	8
3. A szuverenitás: sziklára vagy homokra épített ház?.....	10
3.1. A szuverenitás és az alkotmányos identitás kapcsolata	13
4. A Nemzeti identitás	18
5. Az alkotmányos identitás	19
6. A nemzeti alkotmányos identitás.....	22
7. Konklúzió	23
II. Az európai integráció az alkotmányos identitás tükrében.....	24
1. Bevezetés.....	24
2. Egység a sokféleségben, avagy: európai alkotmányos identitás?	24
2.1. Alkotmányos közösség az Unióban	27
2.2. Az alkotmányozó hatalom európai letéteményesei.....	28
2.3. A „tyúk vagy a tojás?” dilemma a gyakorlatban: van-e európai alkotmány?	29
2.4. Konklúzió – az európai integráció alkotmányos alanyisága?.....	30
3. A tagállamok és az integráció viszonya az alkotmányos identitás tükrében	31
3.1. Nemzeti identitás vs. alkotmányos identitás?.....	33
3.2. Nemzeti alkotmányos identitás kontra integráció	35
Összegzés.....	38
Forrásjegyzék	41
Felhasznált irodalom.....	41
Felhasznált joganyag	43
Felhasznált internetes források.....	44

Rövidítések jegyzéke

EU: Európai Unió

LB: Legfelsőbb Bíróság

EUB: Az Európai Unió Bírósága

LSZ: Lisszaboni Szerződés

EUSZ: Az Európai Unióról Szóló Szerződés

AB: Alkotmánybíróság

„... mert nemzet nemzetnek farkasa.”

/Pongó Tamás/

Bevezetés

Trócsányi László „Az alkotmányozás dilemmái” című könyvének bevezetőjében a következőt olvashatjuk: *„Ma, amikor a nemzeti szuverenitás a jogrendek multiplikációja és a nemzetközi kötelezettségvállalások folytán gyengülőben van, helyette felértékelődik az alkotmányos identitás fogalma.”*¹ Michel Rosenfeld a következőképpen ír: *„Hogy létrehozzunk egy, az időközön átívelő alkotmányos identitást, elengedhetetlen, hogy egybe szőjük az alkotók múltját, a saját jelenünket és a meg nem született generációk jövőjét.”*² Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 4. cikk (2) bekezdése így hangzik: *„Az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének...”*³ Trócsányi – német szakírókra utalással – a nemzeti alkotmányos identitást úgy említi, mint „a nemzeti alkotmányjogok kitörési pontját”⁴, a nemzetközi szakirodalom, pedig, mint „kard[ot] az alkotmánybíróságok kezében.”⁵

De mit jelent mindez? Mi az az alkotmányos identitás? Mit értünk az EUSZ által alkalmazott nemzeti identitás fogalma alatt? Mi a nemzeti alkotmányos identitás?

„Az alkotmányozás dilemmái” olvasása ezeket a kérdéseket is felvetette bennem, de a válaszok keresése közben szembesülnöm kellett a ténnyel, hogy az alkotmányos identitás egy igen tisztázatlan, homályos fogalom.

Fent idézett könyve előszavát Trócsányi László a globalizáció alkotmányos rendszerekre gyakorolt hatásának megjelenítésével kezdi. A kutatás, és kutatásom során magam is arra az álláspontra jutottam, hogy az alkotmányos identitás jelenségének kialakulása és felértékelődése a nemzetközi szintér egységesülésének törvényszerű folyamánya.

Így az alkotmányos identitás meghatározása ma azért szükséges, mert az európai integráció közösségi keretében számos állam kerül egyre szorosabb kapcsolatba egymással, és a közös alkotmányos örökségen kívül szükségszerűvé válik az egyes tagállami differentia specificák meghatározása is, amelyek a jogi és politikai – alkotmányos – berendezkedéshez tartoznak.

¹ Trócsányi 2014, 19.

² Rosenfeld 1995, 1049.

³ EUSZ 4. cikk, (2) bekezdés

⁴ Von Bogdandy – Schill 2011, 1-38.

⁵ Saiz Arnaiz – Alcoberro Llivina 2013

Ugyanakkor álláspontom szerint az alkotmányos identitás jelenségének megértése egy folyamat következő állomása is egyben: az alkotmányos rendszerek fejlődésének következő lépcsőfoka. Dolgozatom célja feltárni az alkotmányos identitás természetét, s megalkotni egy olyan koherens logikai rendszert, melynek hiányával vizsgálódásom kezdetén szembesültem.

I. Az alkotmányos, és a nemzeti alkotmányos identitás fogalmi, dogmatikai rendszere

1. Az identitás-fogalom

A bevezető gondolatok végén említett rendszer megalkotásához, s az alkotmányos identitás jelenségének mélyebb megértéséhez a vizsgálatot álláspontom szerint annak elemi szintjén, az identitás fogalmának vizsgálatával szükséges kezdeni. E vizsgálat során, ahogy látni fogjuk, szinte rögtön szembesülünk azzal, hogy az alkotmányos identitás vizsgálata során felmerülő problémák egy része már az identitás jelenségének elemzése során is jelentkezik.

Az identitás-fogalom részletes meghatározását annak komplexitása miatt nem lehetséges e helyütt a teljesség igényével elvégezni, s ez nem is tartozik jelen dolgozat célkitűzései közé. Ugyanakkor, mivel az identitásformálás által generált problémák leképeződnek az alkotmányos identításban, a vizsgálódást e ponton kezdem, s a szükséges mértékig megkísérlem az identitás fogalmából eredő releváns jelenségek bemutatását, melyhez kiindulási alapként Bodó munkásságát választottam.⁶

Mindenekelőtt fontos megjegyezni, hogy az identitás fogalmának általánosan elfogadott, egzakt meghatározása nincs.⁷ Az identitás legelemibb értelmezésében azonosságot, lényegi egyformaságot jelent. Filozófiai szempontból „*az a logikai törvény, amely szerint minden fogalomnak adott időben és vonatkozásban önmagával azonosnak kell lennie. Jelenti továbbá az önmagunkkal, vagy valamely csoporttal való azonosulás érzését is.*”⁸

A részletesebb vizsgálat során már nem pusztán az identitás adottságként való felfogásáról, hanem annak dinamikus, interaktív folyamatként való értelmezéséről értekeznek a források, mely soha nem „valamilyen teljes és befejezett meghatározottság.”⁹

⁶ A kérdéskör bővebb vizsgálatát ld. ugyanitt: Bodó 2004

⁷ Bodó 2004, 14.

⁸ Magyar értelmező kéziszótár, 553.

⁹ <http://tarstudszotar.adatbank.transindex.ro/?szo=31>

Bodó, Erik H. Erikson tételeiből kiindulva az identitásban az önmagáról gondolkodó egyén azon kísérletét látja, hogy én-tudatának nevet adjon a kultúrában, azaz nevesítse azon faktorokat, amellyel eltér, vagy éppen megegyezik más személyekkel.¹⁰ (Ezen kívül megjegyzi: Az identitás nem lehet eleve adott, identitását mindenkinek állandóan és folyamatosan kell felépítenie.¹¹)

Az identitás nem pusztán az emberhez, mint egyénhez kötődik. Személyek valamely struktúra szerint szervezett csoportja a külvilág szempontjából szintén önálló entitásként viselkedhet, s mint ilyen, identitással rendelkezhet. E jelenség alapján beszélhetünk vallási, kulturális, nemzeti, stb. identitásról, s így – a dolgozat tematikus keretében – alkotmányos identitásról is, amelynek azonban lehetnek természetesen vallási, kulturális, nemzeti elemei is. Úgy vélem, hogy a lényeg a külvilág irányába megjelenő egységben mutatkozik.

Habermas szerint e kollektív identitások esetén az azokat alkotó én-struktúrák univerzalizálódásának, illetve a kollektív identitás dominánsabbá válásának jelensége figyelhető meg.¹² E gondolatokból kiindulva elmondható tehát, hogy a kollektív identitás, mely az azt létrehozó entitások (legyenek azok egyének, közösségek, vagy, államok) egységes akaratából jön létre, visszahat a létrehozó entitások identitására, azaz szükségszerűen formálja is azokat. (Habermas vonatkozó tételei sorában említi, hogy „a jövő kollektív identitása nem lehet más, mint az identitáskonstruálás formális feltételeire vonatkozó, folyamatosan és kommunikatív struktúrák révén előállt konszenzus.”¹³ E tétel jelentősége az alkotmányos identitás fogalmáról szóló fejezetben részletesebben kifejtésre kerül.)

A vizsgálat során úgy vélem, szükséges kitérni a szintén Habermas nevéhez köthető alkotmányos patriotizmus (*Verfassungspatriotismus*) elméletére is, melynek lényege Halmai szerint „arra utal, hogy a polgárok nem csupán az alkotmány alapelveinek elvont tartalmát, hanem mindenkori saját nemzeti történelmük kontextusából adódó konkrét jelentését tekintik a magukénak.”¹⁴

Az alkotmányos patriotizmus központi szemléletmódja azonban az, hogy az alkotmányos normák iránti elköteleződésnek kell meghatározni a közösségeket, azaz úgy tekint az

¹⁰ Bodó 2004, 13.

¹¹ Bodó, 2004, 15.

¹² Habermas 1994

¹³ Habermas 1976

¹⁴ Halmai 2009, 42.

alkotmány normáira, mint a közösséget meghatározó, szervező erőre, s nem, mint a közösséget meghatározó, szervező erők manifesztációjára.¹⁵

Álláspontom szerint párhuzam vonható Habermas alkotmányos patriotizmus elmélete és Gary Jeffrey Jacobsohn – a későbbiekben részletesebben is ismertetett - alkotmányos diszharmónia (*constitutional disharmony*) elmélete között,¹⁶ hiszen Jacobsohnál is az alkotmány normáira az alkotmányos közösség által adott reakció a központi elem.¹⁷ Míg Jacobsohn szemléletében azonban az alkotmány, (s az abban megjelenő alkotmányos normák), „pusztán” egy, az alkotmányos közösség identitását részben deklaráló, s azt egyben alakítani képes tényezőként jelenik meg; a hangsúly az alkotmányos közösségen van (azaz mondhatnánk, hogy „az alkotmány van a közösségért, s nem a közösség az alkotmányért”). Habermas elméletében pedig a hangsúly az alkotmányra, s az abban megjelenő normákra tevődik. Másképpen: nézőpontom szerint az alkotmányos patriotizmus szemléletmódja szerint inkább az alkotmánynak kellene formálnia az alkotmányos közösség identitását, mint sem a közösségnek az alkotmány identitását.¹⁸

Álláspontom szerint a két elméletben megjelenített jelenség ugyanaz: az alkotmány által hordozott tartalom és az alkotmányos közösség által arra adott válasz. A különbséget abban látom, hogy az alkotmányos patriotizmus elmélete az alkotmány identitását végső soron az azt létrehozó alkotmányos közösség identitása elé helyezi, tehát az alkotmány szupremáciájával adott esetben egyfajta „identitáskényszert” generál. Ezzel szemben Jacobsohn az egyensúlyra törekszik: az alkotmány és az alkotmányos közösség „kölsönösen formálja egymást”, a folyamat szempontjából egyenrangúak. (Ahogyan azt a későbbiekben látjuk, Jacobsohn e folyamat „eredményeiként” látja az alkotmányos identitást.)

Nézőpontom szerint az alkotmányos patriotizmus tehát az alkotmány és az alkotmányos közösség között létrejövő identitásformáló folyamat (vagyis, hogy a közösség mikor és milyen szimbolikus elemekkel képes azonosulni, azaz saját identitásának elemeként mikor, hogyan és mennyiben fogadja el az alkotmány szimbolikáját) egyfajta kíváncsnak tartott végeredményét fogalmazza meg az „alkotmány javára”.

¹⁵ vö. Müller 2008

¹⁶ Jacobsohn 2010, 1-35.

¹⁷ vö. Jacobsohn 2013

¹⁸ vö. Müller 2008

Ebben a kontextusban álláspontom szerint az alkotmányos patriotizmus „oktrojált természetűvé” teszi az alkotmányos rendszer értékrendjét, előre meghatározva annak egyes identitásjegyeit.¹⁹ Ezzel szemben az általam vont párhuzamból kiindulva a Jacobsohn-féle megközelítés közelebb áll az alkotmányos rendszerek természetes „viselkedéséhez”, s így e szemléletmódot tartom helytállóbbnak.

Folytatva az identitás-fogalom természetének vizsgálatát, fontosnak tartom kiemelni, hogy Bodó vizsgálódási körében kitér a különböző identitáselméletek ismertetésére.²⁰ Az alkotmányos identitás vizsgálatának szempontjából véleményem szerint a következőket szükséges említeni: a Bodó által ismertetett három elmélet mindegyike egy „szubjektumot” állít a kiindulópontba, mely kialakítja saját identitását. Mint azt a későbbiekben látni fogjuk, az általa használt „szubjektum” megfeleltethető az alkotmányos identitás vizsgálata során a Rosenfeld által alkalmazott *constitutional self*-fel.

Az identitás tehát minden esetben kötődik valamely szubjektumhoz (entitáshoz). E szubjektum álláspontom szerint az alkotmányos identitás kontextusában pedig megfeleltethető a rosenfeldi *constitutional self*-fel,²¹ melyet a következőkben „alkotmányos én”-ként nevesítek.

A szubjektum számára az identitás kialakítása a többi szubjektumtól való különbözőség kinyilvánítása miatt szükséges önmaga, és a többi szubjektum számára. Ugyanakkor e folyamat visszahat a szubjektum „én-képére” s így szükségszerűen meg is határozza a kialakított identitást.²²

Az identitás ugyanakkor nem (csak) egy adott időpontban meghatározott tényezők összessége, sokkal inkább a szubjektum létezése (fennállása) óta, a szubjektumot lényegileg meghatározó tényezők által meghatározott összesség, melyet az adott időpontban csupán értelmezünk.²³

Mindezekre tekintettel a Bodó által alkotott identitás-fogalmat két ponton érzem szükségesnek kiterjeszteni. Mint azt láthattuk identitás-kialakításra nem pusztán az egyén, hanem bármely

¹⁹ Rosenfeld felveti annak lehetőségét, hogy az alkotmányos patriotizmus egyfajta transznacionális alkotmányos identitásként fogható fel. Bővebben ld. Rosenfeld 2010, 258-279.

²⁰ Bodó 2004, 40.

²¹ ld. a következő fejezetet.

²² E következtetés lényegében megegyezik a későbbiek folytán ismertetett hegeli filozófia tételeivel, melyből Rosenfeld kiindul az alkotmányos identitás vizsgálata során, illetve a habermasi tételekkel is.

²³ E körben szükséges megjegyezni, hogy, hogy e megállapítás párhuzamba állítható a történeti alkotmányok fogalmával, melyek szintén összeforrnak a nemzet történelmével, és azzal organikusan fejlődnek, ugyanakkor Rosenfeld a brit alkotmányos modell elemzése során bemutatja, hogy a tény, hogy egy államnak nincs kartális alkotmánya, nem befolyásolja az alkotmányos identitás természetét, pusztán meghatározza annak megnyilvánulását. Bővebben lásd: Rosenfeld 2010, 163-169. Magyarország tekintetében az alkotmányos identitás és a történeti alkotmány vívmányainak vizsgálatát lásd később.

önálló entitás képes, melynek létezéséből adódóan szükségszerű, hogy megkülönböztesse önmagát másoktól, másrésről az én-tudat értelmezése nem pusztán a kultúrában képzelhető el, hanem bármely, az adott entitást meghatározó közegben.

Így az alkotmányos identitás vizsgálatakor a fentiekből következően, Bodó definíciójából kiindulva, az identitás önálló szubjektumot meghatározó jelenség lesz, mellyel az önmagáról gondolkodó entitás megkísérli, hogy öntudatának nevet adjon az őt meghatározó közegben, önmagát a hozzá hasonlóktól megkülönböztesse, ti. nevesítse azon faktorokat, amelyek miatt eltér más identitásoktól, vagy éppen azokkal megegyezik.

2. Az alkotmányos alany és az alkotmányos önazonosság

Az identitás fogalmának vizsgálata során jelentkező szubjektumot az alkotmányosság koordináta-rendszerében értelmezve, az megfeleltethető az alkotmányos alannal, mely a későbbiekben kifejtett rosenfeldi logika mentén az alkotmányos identitás hordozójává válik. Rosenfeld rendszerében az alkotmányos alany egyfajta perszonifikációs, fejlődési folyamat során „alkotmányos énné” alakul át.

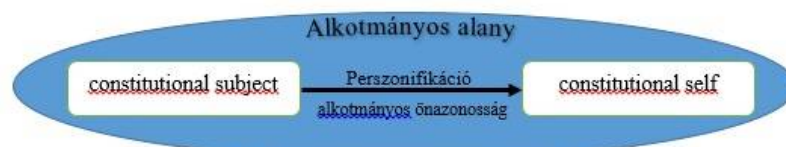
Rosenfeld az alkotmányos pluralizmus (*constitutional pluralism*) elmélet kidolgozása során Hegel filozófiájából indul ki, mely szerint egy személy természetéből fakadóan követeli meg, hogy a vele kapcsolatba kerülő személy elismerjék, illetve másoktól megkülönböztessék. Hegel szerint ugyanakkor, mikor ez megtörténik, a konfrontációval egy időben, törvényszerűen elkezdődik egy dominanciáért vívott harc.²⁴ Rosenfeld szerint az identitással rendelkező *alkotmányos alany* kérdésköre abból a szükségletből emelkedik ki, hogy *két alkotmányos entitás* egymással való kapcsolatba kerülésekor – a hegeli törvényszerűségből kiindulva – konfrontálódik.²⁵ Rosenfeld, folytatva az alkotmányos alany perszonifikációjának (megszemélyesítésének) folyamatát, a pszicho-analitika módszertanához folyamodva, a Jacques Lacan által kidolgozott tételeket hívja fel, aki szerint egy formálódó személyiség saját identitását a többi személyiséghez fűződő kapcsolatában értelmezi, önmagát a vele kapcsolatba kerülő személyekhez viszonyítva határozza meg, s identitásának egyes jegyeit is e kapcsolatokról nyeri.²⁶

²⁴ Rosenfeld 2010, 37. A hegeli filozófia vonatkozó tételeit bővebben lásd: Hegel 1961

²⁵ Rosenfeld 2010, 38.

²⁶ Lacan 1966, 298-300, 655, 839-40.

A rosenfeldi logika mentén összegezhető, hogy az önálló alkotmányos alany, önmagát minden más alkotmányos alanytól megkülönböztetendő, a velük való konfrontációban – saját, egyedi tulajdonságai, identitásjegyei alapján – egyfajta perszonifikációs folyamat révén alkotmányos önazonossággal rendelkezővé – „alkotmányos énné” – alakul át; azaz alkotmányos önazonosság kialakítására törekszik. (Rosenfeld e logikai fundamentumra építi fel művében a plurális alkotmányosság teóriáját.)²⁷

1. ábra: Az alkotmányos alany

Álláspontom kialakítása során többek között nyelvtani értelmezést is figyelembe vettem. Az angol nyelvben használt „self” kifejezés jelentése: „egy személy alapvető, esszenciális lénye, mely megkülönbözteti őt másokétól, különös tekintettel az önvizsgálat tárgyára, vagy visszaható cselekvésre.”²⁸ Ezért is a *constitutional self*-et „alkotmányos én”-ként határoztam meg. E fejlődési folyamat során az alkotmányos alanyok tehát különböző jogi, politikai és társadalmi fejlődésen mennek át (különböző alkotmányozási folyamatokból levont következtetések, politikai konfliktusok, válságok, etc. által), még elég „kiforrottá” válnak ahhoz, hogy megfogalmazzák alkotmányos identitásukat.

Mint arra a korábbiakban már utaltam, Rosenfeld ugyanakkor megjegyzi, hogy az alkotmányos alany identitása mindenek ellenére megfoghatatlan, tételes körülhatárolása több problémát is felvet. Az alkotmányos alany fogalmának többértelműségére hivatkozik, miszerint nem egyértelmű, hogy a fogalom az alkotmányos közösségre, az alkotmányozó hatalom letéteményeseire, vagy az alkotmány tárgyára utal.²⁹

Kiindulva az identitás-fogalom meghatározásakor lefektetettekből, illetve Rosenfeld elméleti alapjait összevetve Jacobsohn vizsgálódásaival,³⁰ álláspontom az, hogy az alkotmányos alany nem különíthető el a Rosenfeld által felhívott egyik tényezőként sem. Ellenkezőleg: álláspontom szerint az alkotmányos alany e három rész együtteséből jön létre, tehát az alkotmányt életre hívó politikai közösség, az alkotmányozó hatalom, s maga az alkotmány

²⁷ Az alkotmányos pluralizmus teóriája az alkotmányos önazonossággal rendelkező alkotmányos alanyok saját belső, illetve egymás közötti viszonyának rendezésében áll. Ehhez bővebben ld. Rosenfeld hivatkozott műveit.

²⁸ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/self>

²⁹ Rosenfeld 1995, 1049.

³⁰ Jacobsohn 2010

(mint alkotmányos rendszer) – és ezek kontinuitása - alkotja az alkotmányos alanyt. Jacobsohn alkotmányos diszharmónia elméletét e helyütt megfelelően értelmezve,³¹ akár azt is kijelenthetjük, hogy az alkotmányos identitást az e három faktor egymással alkotott konfrontatív viszonyában létrejövő konszenzus határozza meg.

3. A szuverenitás: sziklára vagy homokra épített ház?

A szuverenitásra, mint állami főhatalomra, nézőpontom szerint hajlamosak vagyunk úgy tekinteni, mint stabil, állandó alaptézisre, mely alapjaiban határozza meg alkotmányos rendszereinket, mint egyfajta kőbe vésett igazság, mely megingathatatlanul szilárd. A globalizáció hatásainak kitéve azonban ez a szilárdság megtörik, és így egyes vonatkozásaiban csorbát szenvedhet. A szuverenitás fogalom tulajdonságaival kapcsolatban kialakult nézetek közel sem egységesek, alkotmányos jelenünkben pedig még csak nem is szilárdak. Kis János egy tanulmányában a szuverenitás ideológiájának gyengüléséről ír, szerinte azonban annak teljes elvetése azért jelentene központi problémát, mert a modern államok alkotmányos rendszerei nem épülhettek „futóhomokra”.³²

Dolgozatom célja nem a szuverenitás, s az annak kapcsán kialakult álláspontok és viták részletezése. Mint azonban azt levezetem, a szuverenitás kérdése számtalan ponton kapcsolódik az alkotmányos identitás jelenségéhez; mi több, a szuverenitás kapcsán napjainkban felmerülő „hiányosságok” problémájára az alkotmányos identitás akár válaszul is szolgálhat. Az alkotmányos identitás és a szuverenitás egymáshoz fűződő kapcsolatának vizsgálatához elsősorban kiindulási pontot kell találnunk arra, hogy mit is tekintünk szuverenitásnak, mi annak célja, illetve mik azok a problémák, melyekkel e doktrínának napjainkban szembe kell néznie.

A szuverenitás atyjának a jogirodalom Bodint tekinti, aki az 1576-ban megjelent, „Az állam” c. művében a szuverenitást „egy állam állandó és abszolút hatalmaként” definiálja.³³ A klasszikus szuverenitás elméletek között szokás említeni a teljesség igénye nélkül, Grotius, Hobbes és Rousseau tételeit is.³⁴

³¹ Bővebben ld. Jacobsohn 2013

³² Kis 2006, 1.

³³ Bodin 1987

³⁴ Takács 2007

„Az alkotmányozás dilemmái” c. könyvében Trócsányi a szuverenitás kérdését – jogi szempontból – akként foglalja össze, hogy egy adott állam akkor szuverén, ha rendelkezik területtel, a területhez köthető lakossággal és főhatalommal, valamint ha külső kapcsolataiban – ti. egy közösség tagjaival való konfrontációiban – önállóan tud cselekedni és más országok elismerik önállóként.³⁵ (A meghatározás utolsó fordulata úgy vélem párhuzamba állítható az identitásnál levezett fogalom azon elemével, mikor a szubjektum önmagát másoktól meg kívánja különböztetni, melynek szükségszerű feltétele, hogy azok elismerjék, mint önálló létezőt.)

Trócsányi rögzíti azonban azt is, hogy a szuverenitás nem lehet abszolút fogalom, mely állítás alátámasztására a föderatív államberendezkedéseket, illetve a szupranacionális szerveződésekhez való tartozást hívja fel.³⁶ Chronowski az állami szuverenitást – az európai integrációval összefüggésben –, mint az állam főhatalmának jogi kategóriákkal történő meghatározását definiálja, majd kifejti, hogy „a szuverén állam főhatalma oszthatatlan, de az államhatalom gyakorlása megosztható és megosztandó.”³⁷ Trócsányi azonban az európai integráción túllépve, a szuverenitás kapcsán másfajta befolyásoló tényezőkre is kitér a jelenkori nemzetközi viszonyrendszerben. Mint arra rávilágít, napjainkban az állami főhatalom rendelkezési jogát már nem csak a többi állammal szemben vállalt nemzetközi szerződéses kötelezettségek, vagy föderális, szupranacionális tömörülések, de a globális nemzetközi szervezetek is képesek befolyásolni. Trócsányi példaként idézi az államok pénzügyi eladósodottsága nyomán, a nemzetközi pénzügyi szervezetek nemzeti parlamentek döntéseit befolyásoló szerepét is.³⁸

Összegzésként tehát (a jelen vizsgálódás szempontjából releváns elemeket tekintve) összefoglalható, hogy a szuverenitás az államok főhatalmát jelölve, belső oldalát tekintve az államra ruházott legfőbb rendelkezési jogosultság, külső oldalát tekintve pedig az államok önrendelkezési joga a nemzetközi szintéren, mely gyakorlati szempontból akkor valósulhat meg, ha a Trócsányi-féle meghatározás komponensei konjunktíve fennállnak. (Vagyis ha az adott állam rendelkezik területtel, az ehhez köthető lakossággal és főhatalommal, illetve mindezek felett érvényesül „cselekvési szabadsága”.)

³⁵ Trócsányi 2014, 21.

³⁶ Trócsányi 2014, 22-23.

³⁷ Chronowski 2005, 48.

³⁸ Trócsányi 2014, 23.

A szuverenitás-fogalom korlátoltságát úgy vélem, hogy az abból fakadó merevség okozza, azaz hogy elválaszthatatlan a nemzetállamok önálló természetétől. Értem ez alatt azt, hogy a szuverenista nézőpontok összeütközése merev, sok esetben széthúzó eredményekre vezethet, hiszen a felek az integrációban „ellenséget” látnak, függetlenségük feladásának veszélyét, s így megjelenik a félelem, hogy „feloldódhatnak” az integrációban. Ezzel szemben az alkotmányos identitás képes a rugalmasságra, természetéből fakadóan harmóniára törekszik a kollektív entitás (integráció) és az azt létrehozó szubjektumok (tagállamok) között, vagyis a már ismerhetett identitásformáló kölcsönhatás révén egy kölcsönös fejlődési folyamatot generál, melyben létrejön a kollektív identitás (lásd később az Európai Unió „alkotmányos identitását”), ugyanakkor nem sérül a létrehozó szubjektumok (tagállamok) önazonossága (vagyis alkotmányos identitása). Szuverenista nézőpontból álláspontom szerint az államok egymásra potenciális veszélyforrásként tekintenek („mert nemzet nemzetnek farkasa” – ahogy a kezdő gondolatban is olvashattuk). Azonban az alkotmányos identitás pajzsa mögül „önmagukat biztonságban tudva” szemlélhetik akár az integrációt, akár a többi (tag)államot. (Ehhez azonban az alkotmányos identitás természetének pontos feltárása és az „alkotmányos köztudatban” való meghonosítása szükséges.)

Ha egy állam lemond az öt főhatalmából fakadóan megillető döntési jogosultságok egy részéről, vagy elveszíti azt (például annexió útján), akkor nem szuverén. Ha nem mond le, vagy nem veszíti el, akkor pedig szuverén. Ez ténykérdés. Álláspontom szerint a modern államiság kialakulásakor erre az állékonyságra volt szükség, mely képes volt megteremteni az államgépezetek számára a stabilitást és a függetlenséget, mind belső, mind külső viszonyaikban, s e célt a szuverenitás jól is szolgálta (és szolgálja ma is). A célok azonban részben megváltozni látszanak. Az államgépezetek és alkotmányos rendszerek kiépültek, továbbfejlődtek, s mikor valami „nagyobb” kívánnak létrehozni a stabilitás mellett a rugalmasság az, mely a fejlődési folyamatot szolgálhatja, természetesen a résztvevők egyediségének és önazonosságának, azaz identitásának védelme mellett.

Más szóval, a vesztfáliai békétől³⁹ megindult modernizációs folyamatokat a nemzetállamok működési mechanizmusainak átalakulása, s lehetőség szerint békés egymás mellett élésük biztosításának szándéka határozta meg. Ezen utóbbi azonban magával hozta a nemzetek szorosabb együttműködésének szükségességét adott területi, kulturális és egyéb érdekrendszerek mentén, mely folyamatban a nemzetközösségek, nemzetállamok alapvető

³⁹ Takács 2007

érdekei oly mértékben találkoztak, hogy az egyszerű együttműködésen túl szimbiotikus közösségek megalkotására került sor föderalista, vagy az EU tekintetében szupranacionális szerveződések formájában.

Az újszerűség e szerveződések viszonylatában az, hogy a nemzetközösségek alapvető érdekeiket tartósan egyesítették, s önmeghatározásukat már e szerveződések fényében (is) kívánják kialakítani, melynek során az állami főhatalom rendelkezési jogkörébe tartozó döntési jogosultságaik egy részét átruházzák a nemzetek feletti szervezetekre.

E ponton kezdődik a szuverenitás-fogalom korlátoltsága, s – álláspontom szerint – értékelődik fel az alkotmányos identitás jelentősége.

A szuverenitás-elméletek különböző variánsainak kialakításával ugyan helytel-közzel magyarázható, hogy a szuverén entitás nem megosztja szuverenitását – mely elméletben oszthatatlan –, hanem pusztán a szuverenitásból fakadó döntési jogosultságok gyakorlását másra, az adott nemzetközi szervezetre ruházza át.⁴⁰ Elméletileg. Ugyanakkor a szuverén entitás ezzel gyakorlatilag lemond szuverén mivoltából fakadó jogosultságairól, melyek megléte határozta meg szuverenitását, más szóval kifejezve fenn áll a szuverenitás fogalom kiüresedésének veszélye.

Álláspontom szerint a szuverenitás elmélet belső oldala ugyan a modern viszonyok között sem szenved csorbát, a külső oldal érvényesülése során már jelentkezik a fenti probléma, mely az egységesülő nemzetközi szintér új típusú viszonyai miatt jelentkezett.

3.1. A szuverenitás és az alkotmányos identitás kapcsolata

A fentebb körülírt problémakört a szuverenitás-fogalom vizsgálatával e helyütt nem tudom megválaszolni, s nem is célom. Azonban ha a jelenséget az eddig lefektetettkre építve, az alkotmányos identitás rendszerének szemszögéből közelítem meg, akkor az alábbi két lehetséges következtetést tudom levonni:

Az első lehetséges következtetés szerint a szuverenitás-fogalom a logikai rendszerbe nem kerül beépítésre. Ehelyett az identitás meghatározása során levezetett elméleti-logikai alapok mentén megkísérlem egy homogén rendszer felállítását, melyben a szuverén államgépezetek helyett

⁴⁰ Chronowski 2005, 49

egy egységesülő alkotmányos rendszer szempontjából releváns szubjektumok kerülnek nevesítésre, melyek első szintjét a társadalmat alkotó egyének, második szintjét az általuk létrehozott politikai nemzetek (azaz az államok) alkotják.⁴¹

Ebben az esetben tehát az identitást hordozó szubjektumok több szintjét különböztethetjük meg, egy homogén rendszeren belül. Az első szinten megjelenő szubjektumok az egyének, akik társadalomba szerveződnek, azaz kollektív identitást alakítanak ki, mely során a közösségi identitás visszahat az egyénre, formálva, s egyben meghatározva azt.

A kollektív közösség önmagának meghatározására, s együttélésének alapvető szabályozására hozza létre alkotmányos rendszerét, s így alkotmányos közösségé válik, (megalakul az állam) mely önálló entitásként viselkedik, tehát létrejön az „alkotmányos alany”, majd mikor ez kialakítja identitását, hogy pontosak legyünk alkotmányos identitását létrejön az „alkotmányos én” állapota. Azonban ezen a második szinten, melyen a szubjektumok, az államok, pontosabban a politikai nemzetek, a folyamat újrakezdődik, s a már ismertetett identitáskialakító mechanizmusok is újra lezajlálnak, létrehozva a következő szintet, mely gyakorlati példákat tekintve a föderatív államokat, vagy szupranacionális szerveződéseket jelenti.⁴²

A folyamat továbbgondolásaként elméletben a mechanizmus újrarájátszódásával elképzelhető ugyan egy újabb szint, vagy szintek kialakulása, azonban ez szükségszerűen feltételezne egyfajta természetes homogenitást a nációkat alkotó népcsoportok tekintetében. Az emberi társadalmat alkotó nációk (vagyis az életre hívó népcsoportok) azonban természetükben alapvetően különböznek egymástól, s így egy egységes identitás kialakítása a rendszer alapszintjén álló egyes egyének, közösségek homogenizálódását követelné meg, mely kizárólag természetes fejlődési folyamat folytán alakulhat ki, s így történelmünk jelen pontján álláspontom szerint e kérdés nem bír relevanciával. (Annál is inkább, mivel a felmerülő kérdések inkább tartoznak az antropológia és a társadalomkutatás vizsgálódási körébe, mint a jog területére.⁴³)

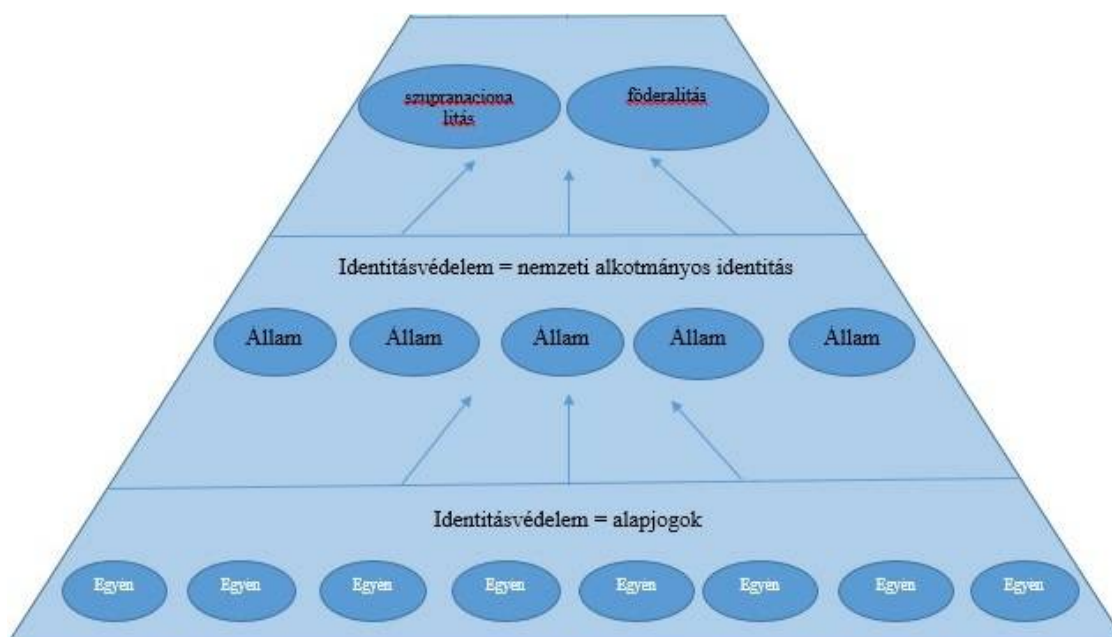
⁴¹ Az állami szuverenitás megléte természetesen itt sem kérdőjeleződik meg, a folyamatot azonban az egységesülés szemüvegén át közelítem meg, vagyis tekinthető ez akár az európai integráción belül fellelhető „integrista” nézőpont megjelenítésének az alkotmányos identitás szempontjából.

⁴² A folyamat logikájából adódóan nem csak az általam megjelenített négy szint képzelhető el. Németország esetében például az egyes tagállamok először a föderatív rendszert hozták létre, majd egységes alkotmányos alanyként lépnek fel az EU létrehozása során, tehát ebben az esetben egy „újabb szint” is beékelődik.

⁴³ Bővebben ld. Rostoványi 2004

Az ismertetett viszonyrendszerben az egyes kollektív identitásokat létrehozó szubjektumok (az állam esetén a társadalom tagjai, az államközi szinteken pedig az államok) az identitás által nem csak meghatározzák önmagukat, de egyúttal védelemben is részesülnek.

Az első szinten az egyének identitásának védelmét az alapvető emberi jogok hivatottak biztosítani, melyek garantálása az alkotmányos rendszerek központi részét, egyben funkcióját képezi. A következő szinten, az államközi rendszerben az identitás másként, az alkotmányos alanyok sajátosságai révén már alkotmányos identitásként jelenik meg, mely többek között ugyanazon identitásvédelmi funkciót hivatott betölteni, mint az egyének viszonylatában az alapvető emberi jogok.

2.ábra: Egységes identitásszemlélet

A második következtetési rendszerben a vizsgálódás kezdeti szintjét, s egyben központi elemét az egyes államok jelentik, melyek rendelkeznek alkotmányos öntudattal, azaz a Rosenfeld által megalkotott „alkotmányos én”-ként viselkednek. Míg az előző esetben az egységesülés szempontjából, „integrista” nézőpontból közelítettem meg az alkotmányos identitást, mint lehetséges szervező elvet, addig a második nézőpontban a tagállami szuverenitás áll a középpontban, vagyis pro és kontra, ezúttal a folyamat lehetséges felépülését „szuverenista” szemüvegen át vizsgálom.

Ebben az esetben a rendszer második szintjét azok a nemzetközi szerveződések (Álláspontom szerint a föderatív államok is ide sorolhatók, amennyiben az egyes tagállamok is rendelkeznek alkotmányos öntudattal és ezt külső viszonyaikban is meg kívánják jeleníteni, hiszen ebben az

esetben szintén kvázi alkotmányos alanyként viselkednek.⁴⁴) jelentik, melyek olyan szoros együttműködést, már-már szimbiózist követelnek meg a tagállamoktól, mely létrehozásához alapvető szükséglet, hogy a tagállamok lemondjanak az állami szuverenitásból fakadó döntési jogosultságaik egy részéről. E szerint, Chronowski már hivatkozott gondolatmenetéből kiindulva, a „szuverén állam főhatalma oszthatatlan, de az államhatalom gyakorlása megosztható és megosztandó,”⁴⁵ azaz az állam nem szuverenitását, hanem az abból fakadó döntési jogosultságok egy részét ruházza át a nemzetközi szerveződésre, entitásra. Chronowski álláspontja szerint az átengedés korlátja az, hogy az nem vezethet az állam felbomlásához, vagy megszűnéséhez. Chronowski e határt „az állam fundamentális alkotmányos elvei, és az alapvető jogok” mentén húzza meg.⁴⁶

Álláspontom szerint a döntési jogosultság átengedésének korlátját ettől jóval tágabb körben kell megszabni, (illetve a nemzetközi szintéren, különösen – mint azt a dolgozat második felében látjuk majd – az európai integráción belül, tagállami szinten mutatkozó igény is ezt tükrözi) s ez az alkotmányos identitás. Másképpen megfogalmazva, a döntési jogosultság átengedése (hatáskörtranszfer) során egyetlen állam sem csupaszíthatja le önmagát annyira, hogy csak „az állam fundamentális alkotmányos elvei” maradjanak, hiszen ebben az esetben fenn állna a veszélye, hogy a tagállam elveszíti történelméből és egyediségéből fakadó (akár alkotmányos, akár kulturális, stb.) sajátosságait, Jacobsohn szavaival élve valami teljesen mássá alakulna, mint ami.⁴⁷ Ebben az esetben pedig nem kölcsönös identitásformálásról lenne szó a tagállamok és a kollektív identitás között, hanem homogenizálásról, mely álláspontom szerint egyetlen államközi szerveződésnek – és különösen az európai integrációnak - sem lehet célja.

A család fogalmának példáján keresztül úgy vélem a jelenség jól bemutatható: Álláspontom szerint a család fogalmának meghatározása egyetlen államnak sem jelenti fundamentális alkotmányos elvét. Ugyanakkor az adott államokat, adott társadalmakat alapvetően meghatározza, s formálja az, ahogyan a család fogalmára tekintenek. Így, ha a család fogalmának meghatározását tagállami szintről átengednénk egy felsőbb szintre, akkor egyfajta kényszer alakulna ki, mely alapvetően sérthetné az adott tagállam, vagy tagállamok identitását, súlyosabb esetben akár az integritás megbomlásához is vezethetne. (S ez nem pusztán az Európai Unió viszonyrendszerében lehet helytálló következtetés, hiszen az ilyen és ehhez hasonló kérdéseket az Egyesült Államok, s általában a föderációk is meghagyják tagállami

⁴⁴ Vö. Trócsányi 2014, 22.

⁴⁵ Chronowski 2005, 49.

⁴⁶ Chronowski, 2005, 49.

⁴⁷ Jacobsohn 2013, 1.

hatáskörben, széles mérlegelési szabadságot (*margin of appreciation*) biztosítva a tagállamoknak saját szabályozásuk kialakítására.)

Az általam ismertetett két lehetséges következtetési rendszer nem zárja ki egymást, sokkal inkább ugyanannak a jelenségnek két különböző nézőpontból történő megközelítései. Az első szemléletmód egy homogénebb, zártabb, s egyben hatékonyabban működő logikai rendszert, egyszersmind szemléletmódot tükröz, ugyanakkor gyakorlati szempontból inkább csak elméleti fejtegetés szintjén jelenhet meg, mivel álláspontom szerint jelenleg idegen a nemzetközi alkotmányos térben jelentkező szemlélettől. A föderatív berendezkedések esetén a tagállamok alkotmányos identitása ugyan létezik, mégis szükségszerűen alárendelt a szövetségi identitásnak, s így általában háttérbe szorul.⁴⁸ Ezzel szemben a második eset, ugyan küzd a szuverenitásból fakadó, már vázolt nehézségekkel, mégis úgy vélem gyakorlati szempontból közelebb áll a jelenleg uralkodó alkotmányos szemlélethez. Az európai integrációra levetítve az itt leírtakat, álláspontom szerint az integráció helyes fejlődésének iránya e két megközelítés van: A szuverenitás védelme feltételezi a tagállamok alkotmányos identitását – vagyis nélkülözhetetlen a második megközelítés –, azonban annak túlzott hangsúlyozása az egységes, hatékonyan működő összehangolt rendszer korlátját jelenti. Következésképpen szükséges az első szemléletmód „beépítése”, mert az alkotmányos identitás szempontjából történő megközelítés a jövőben alkalmas lehet a „szuverenista” és „integrista” ellentétek feloldására az európai integráción belül, hogy a „nemzet nemzetnek farkasa” állapot elkerülhetővé váljék.

E két megközelítéstől függetlenül, álláspontom szerint a határt, hogy egy alkotmányos alany, (esetünkben legyen ez a tagállam) az őt megillető „önrendelkezési jogról”, alapvető alkotmányos kérdéseket érintő döntési jogosultságról milyen szintig mondhat le, az alkotmányos identitás jelenti. Ebben az értelemben tehát, ha a szuverenitás a döntés jogaként értelmezhető, akkor az alkotmányos identitás ennek negatív korlátja, amely megmutatja, hogy az államok milyen döntéseket (már nem) engedhetnek át. Ebben a tekintetben az alkotmányos identitás tehát védi az alkotmányos alany „integritását.”

⁴⁸ vö. Trócsányi 2014, 22.

4. A Nemzeti identitás

Az identitás fogalmának elemzésekor kifejtettek alapján tehát az egyének közösségekbe szerveződnek, melyek kollektív identitást hoznak létre. E közösségek közül az alkotmányos identitás vizsgálatát tekintve a nemzet az, mely relevanciával bír.⁴⁹

Rosenfeld a nemzeti identitás fogalmát Anderson elméletéből kiindulva elemzi,⁵⁰ s arra a következtetésre jut, hogy az alkotmányos identitás szükségképpen elválasztandó más identitástoktól, így különösen a nemzeti identitástól.⁵¹ Mint azt a nemzeti alkotmányos identitásról szóló fejezetben részletesen kifejtem, álláspontom szerint a nemzeti identitás és az alkotmányos identitás éles szétválasztása nem képzelhető el, a két fogalom egymással sokkal inkább a rész-egész viszonyában áll.

Alkalmazva az identitásról szóló fejezetben lefektetett logikai rendszert, a nemzeti identitás vizsgálata során a kollektív identitással rendelkező szubjektum a (politikai) nemzet,⁵² melyet annak kontinuitásában szükséges vizsgálnunk.⁵³ Ahogy azt korábban kifejtettem, az identitás megállapítása során a szubjektum létezése óta, azt meghatározó tényezőket kell figyelembe vennünk, s a jelenből értelmeznünk. Ez tehát a nemzetek tekintetében azt jelenti, hogy a nemzeti identitáshoz nem pusztán azok a szembetűnő jegyek tartoznak, melyek alapján egy nemzetet a jelenben elhatárolhatunk egy másiktól, mint pl. az adott nemzet nyelve, hanem azok a múltbéli jelenségek is, melyek formálták az adott nemzet kollektív önmeghatározását. Így tehát nem az adott nemzetek történelmében bekövetkezett események, sokkal inkább az azokhoz a jelenből való viszonyulás (ti. nemzeti emlékezet, múlttal való szembenézés) az, mely a nemzeti identitás elemét képezi, azaz az a tény, hogy egy-egy sarkalatos esemény hogyan formálta a nemzet, illetve az azt alkotó egyének önmeghatározását. (E folyamatok számos elemét megjelenítik például az egyes alkotmányok preambulumaiban.)⁵⁴

Amennyiben tehát egy, a nemzetet érő „inger”, vagy esemény elég jelentős, hogy a nemzet önmeghatározására hatni tudjon, s így formálja a közösség kollektív identitását, az esemény, s

⁴⁹ Megjegyzendő, hogy a „nemzet” fogalmat az idők folyamán több különböző kontextusban is használták. Az alkotmányos identitás szempontjából álláspontom szerint a politikai és a kulturális nemzet fogalmának elhatárolása bír igazán nagy jelentőséggel. Ezt bővebben lásd: Kántor 2007

⁵⁰ Anderson 2006

⁵¹ Körtvélyesi 2013, 115-120.

⁵² Nem szabad azonban elfelejtenünk a kulturális nemzet és a politikai nemzet fogalom közötti szétválaszthatatlan kapcsolatot, hiszen a politikai nemzet „nemzeti identitását” gyakorlatilag a kulturális identitás tölti fel tartalommal. vö. Bakk 2011

⁵³ A politikai nemzet identitása álláspontom szerint különböző „egyéb identitásokból” épül fel, úgy mint a kulturális, vallási, történelmi identitás. Vö. Hanák 1997, 4-7.

⁵⁴ vö. Sulyok-Trócsányi 2009

az arra adott reakció beépül a nemzet öntudatába, vagyis nemzeti identitássá válik. (E ponton újfent vissza kell utalnom az identitás fejezetben lefektetett mechanizmusra: a kollektív identitást a közösséget létrehozó egyének identitása hozza létre, s határozza meg, azonban mikor az már „önálló entitásként” viselkedik, a kollektív identitás változásai visszahatnak az azt létrehozó egyének identitására.)

A nemzeti identitás noha szükségszerűen kapcsolódik ahhoz a közösséghez, amely az adott alkotmányos rendszert létrehozta, magában foglal azonban olyan jellemzőket is, melyek meghatározzák ugyan az adott nemzetet, viszont nem értelmezhetőek az alkotmányosság koordináta rendszerében.⁵⁵

5. Az alkotmányos identitás

Trócsányi szerint az alkotmányos identitás jelenségének általánosan elfogadott meghatározása a mai napig még nem született meg.⁵⁶ Igény viszont igenis van rá. A jelen – fentiek szerint bemutatott kereteken belül fejlődő - nemzetközi színtér viszonyai között mind erőteljesebben jelentkezik az igény egy olyan viszonyrendszer megalkotására, melyben az egyes államok önmagukat „biztonságban tudva” tudnak olyan szintű együttműködési rendszereket létrehozni, mely a szokásos „partnerségi viszonyon” túlmutatva juttatja őket előbbre a dominanciáért vívott küzdelemben, egyszersmind erősítve az egységesülés folyamatát.

Álláspontom szerint, ahogy a társadalmi fejlődés eredményeként az egyén, az individuum elismerésre került, s az alapvető jogok által mindenek feletti védelemben részesült, egy ehhez hasonló fejlődési folyamat meghatározó pillanatának kibontakozását érhetjük tetten az államfejlődés területén az alkotmányos identitás jelenségében.

Jacobsohn gondolataiból kiindulva az alkotmányos identitás elemei az alkotmányos rendszer olyan meghatározó jellemzői,⁵⁷ amelyek nélkül az valami egészen mássá alakulna át.⁵⁸ Jacobsohn alkotmányos diszharmónia elmélete szerint⁵⁹ az alkotmányos identitást a társadalmi

⁵⁵ Pl. az alkotmányban nem rögzített nemzeti hagyományok esetében.

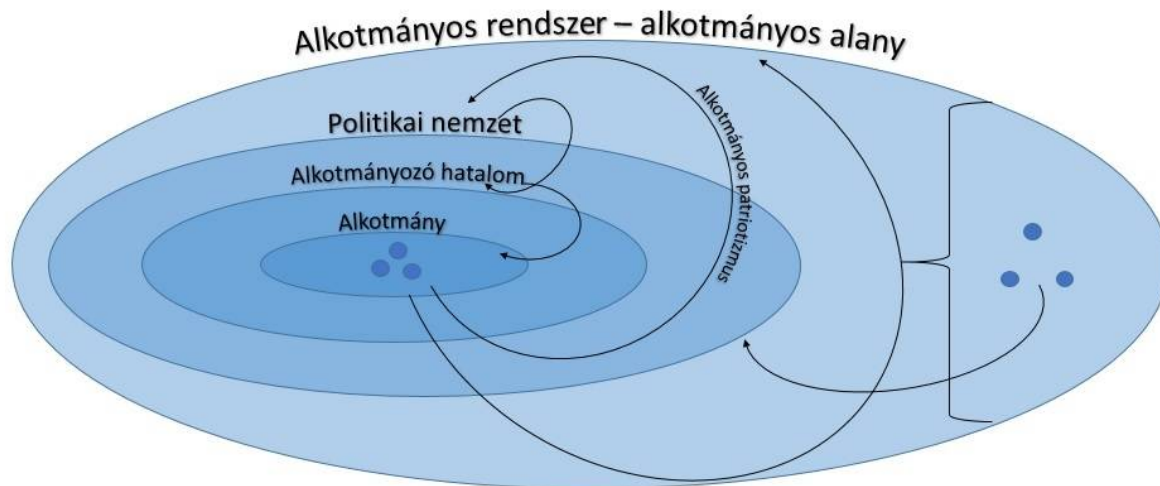
⁵⁶ Trócsányi 2014, 73.

⁵⁷ Az alkotmányos identitás vizsgálatát az egyes alkotmányos modellek szerint részletesen lásd: Rosenfeld 2010, 149-209.

⁵⁸ Jacobsohn 2013, 1.

⁵⁹ A Jacobsohn által kimunkált teória rendkívül gyakorlatias módon, az egyes példákból felvezetett alkotmányos jelenségek bemutatása révén mutatja be az alkotmányos identitás fogalmát, vizsgálódási módszertana azonban tagadhatatlanul tükrözik az angolszász jogi gondolkodást, kiindulópontként, pedig az Egyesült Államok és India alkotmányos „pillanatait”, identitásjegyeit tekinti.

legitimációval felruházott alkotmányozó hatalom által megalkotott alkotmány (alkotmányos rendszer), és az azt meghatározó társadalmi, politikai erők közötti konfliktus által generált feszültség „végső” kimenetele határozza meg.⁶⁰ Rendszerében tehát elválasztja az alkotmányt, az azt létrehozó alkotmányozó hatalmat, és szembe állítja azt az őt hatalommal felruházó társadalommal, azaz az alkotmányos közösséggel, s az így létrejövő egyes konfliktusok „eredménye” formálja az adott rendszer alkotmányos identitását.⁶¹

3. ábra: Az alkotmányos identitás

Következésképpen a jelenséget, a kontinuitás szemüvegén át kell vizsgálni: a fent nevesített faktorok „egymásra hatása” folyamatként jelentkezik, melynek eredményeként, kvázi a folyamat „kivetüléseként” jönnek létre az alkotmányos identitás jegyei. Ez tehát azt jelenti, hogy az alkotmányos identitás elemei nem értelmezhetők elkülönítve, „önmagukban”, kizárólag az őket létrehozó közeg, vagyis az alkotmányos rendszer, s a rendszer múltjának, jelenének és jövőjének figyelembevételével. Súlyok az alkotmányos identitással összefüggésben annak statikus és dinamikus értelmezéséről értekezik,⁶² mely értelmezésben a dinamikus szemléletmód irányul az alkotmányosság integrációs folyamataiban rejlő identitáselemekre, illetve irányulhat természetesen – egy „integráció-semleges” kontextusban az adott ország alkotmányos kultúrájának, közjogi hagyományainak feltérképezésére is.⁶³

Rosenfeld szerint „még ha az alkotmányos alany „ki” és „mit” kérdései rendezve is lennének, az alkotmányos identitás fogalma még mindig nehézségekkel telve lenne. Nem csak arról

⁶⁰ Az alkotmányos diszharmonia elméletet bővebben ld. Jacobsohn 2010

⁶¹ Jacobsohn 2013, 1.

⁶² Vö. Súlyok 2014, 1-3.

⁶³ Álláspontom szerint a jelenség párhuzamba állítható történeti alkotmányunk vívmányaival, mint az Alaptörvény egyik értelmezési tartománya, mellyel „az Alaptörvény mintegy ablakot nyit közjogunk történeti dimenziójára.” vö. 33/2012 (VII. 17.) ABH

beszélünk, hogy az alkotmányos identitás minden valószínűség szerint idővel változni fog, hanem arról is, hogy mélyen elmerülne az egyéb meghatározó identitásokkal folytatott összetett és ellentmondásos kapcsolatokban, úgy mint: nemzeti, etnikai, vallási, vagy kulturális identitás. [...] Hogy létrehozzuk az időközön átívelő identitást, elengedhetetlen, hogy egybe szőjük az alkotók múltját, a saját jelenünket és a meg nem született generációk jövőjét. A probléma az, hogy a múlt ugyanannyira bizonytalan, mint a jelen és így utat engednek ellentmondásos lehetőségeknek.”⁶⁴

Egyetérttek a rosenfeldi állásponttal abban, hogy az alkotmányos identitás egzakt meghatározása problematikus, s a jelenség nehezen körülhatárolható. Ugyanakkor – ahogyan azt korábban már ki fejtettem – nem értek egyet abban, hogy az alkotmányos alany meghatározása többértelműséget eredményezne.

Jacobsohn rendszerében az alkotmányos identitás magában foglalja a Rosenfeld által felsorolt elemek [alkotmányos közösség, alkotmányozó hatalom letéteményesei, s az alkotmány tárgya] mindegyikét, együttesen alkotják az alkotmányos identitást hordozó entitást, vagyis az „alkotmányos én”-t. Így álláspontom szerint Jacobsohn gondolatai kiegészítik a rosenfeldi rendszert, s így az ott felmerülő aggályokat gyakorlatilag Jacobsohn megválaszolja.⁶⁵

Jacobsohn az alkotmányos identitásra többek között, mint „számos, a nemzet múltját kifejező törekvés és vélemény elegyeként megjelenő, a bíróságokon, a törvényhozásban folyamatosan alakuló jelenségre”, illetve a köz-, és magánszféra színterein folyamatosan zajló politikai és értelmezési viták összességére utal.⁶⁶ Szemléletében az alkotmányos identitás jelensége nem értelmezhető egy idősíkon, azaz a jelenben megjelenő, az adott alkotmányos rendszert jellemző tényezők (statikus) összességében. Szemlélete szerint az alkotmányos identitás fogalma „időközön átívelő” jelenség. A jelenséget a következőképp fogalmazza meg: „... az önmeghatározásról szóló alkotmányos kijelentések csak részei egy folyamatnak, amelyben helye van a mindenkori körülményekhez való alkalmazkodásnak és igazodásnak. Ez azonban nem jelent korlátlan változékonyságot.”⁶⁷

⁶⁴ Rosenfeld 1995, 1049.

⁶⁵ Vö. Jacobsohn 2010, 1-35, Rosenfeld 2010, 37-65.

⁶⁶ Jacobsohn 2013, 5.

⁶⁷ Jacobsohn 2013, 7.

6.A nemzeti alkotmányos identitás

Az alkotmányos identitás fogalmi körében jelentkező és legtöbbszörképpen értelmezhető – és értelmezett – fogalom a nemzeti alkotmányos identitás. A nemzeti identitás és alkotmányos identitás kapcsolata és alkalmazása, illetve ahogy Sulyok fogalmaz, a „nemzeti identitás liszaboni fogalmának”⁶⁸ értelmezése az európai integrációról szóló fejezetben részletesen tárgyalásra kerül. E helyütt azt kell kiemelni, hogy a nemzeti alkotmányos identitás fogalma az európai integráción belül „meghonosodott” és alkalmazott fogalom, melyen a tagállamok specifikus és egyedi alkotmányos identitását értik. Az integráción kívül nem szükséges ilyesfajta differenciálás, hiszen nincs olyan közeg, mely szükségessé tenné azt. A nemzetközi viszonylatban, az EU-n kívül elegendő egy adott állam alkotmányos identitását nevesíteni, nem szükséges azt külön „nemzetinek” is differenciálni, ahogyan azt az EU esetében a LSZ teszi. Az integráción belül azonban az integráció és a tagállamok viszonya és „alkotmányos határai” kijelölése indokoltá teszi a fogalmi „pontosítást.”

Más részről az alkotmányos identitás elvont kategória, melyet az identitást hordozó szubjektum tölt fel konkrét tartalommal (számos megközelítést alkalmazva). A hegeli filozófiával tökéletes összhangban, e ponton forr logikai egységbe az identitással felruházott „alkotmányos én”, és az azt életre hívó politikai nemzet, mely saját belső viszonyainak rendezésére, s a nemzetközi szintén való fellépésére hozta létre saját alkotmányos rendszerét. E relációban értelmeznünk kell az alkotmányos rendszer funkcióját is, mely végső soron egy adott politikai közösség önszerveződésének és működésének alapvető sajátosságait meghatározó és irányító szabályok összességékként fogható fel, melyet a közösség saját viszonyainak alapvető meghatározására és a külső szereplőkkel szemben való egységes fellépés lehetőségének biztosítására hoz létre.⁶⁹

Alkalmazva az identitásnál lefektetett „önformáló mechanizmust”, a nemzeti alkotmányos identitásban az „alkotmányos én”-t (a kollektív identitást hordozó szubjektum) létrehozó politikai nemzet (az azt létrehozó közösség), tartalommal tölti fel a saját maga által életre hívott kollektív identitást.

Az alkotmányos rendszerek fejlődésének tükrében, az identitás szemüvegén át szemlélődve azt mondhatjuk, hogy e rendszerek perszonifikáció révén alkotmányos öntudattal rendelkező

⁶⁸ Sulyok 2014, 6.

⁶⁹ Kijelenthetjük tehát, hogy az alkotmányos rendszer van az azt alkotó közösségért, s nem az azt alkotó közösség az alkotmányos rendszerért.

önálló szubjektumokká fejlődtek, melyek természetéből fakadóan rendelkeznek önálló identitással, melyet előzőleg megjelenítettünk.

Egy alkotmányos rendszer identitásához azonban törvényszerűen csak az alkotmányos rendszer szempontjából releváns, ugyanakkor az azt létrehozó közösséget meghatározó tényezők tartozhatnak, vagyis e ponton különül el egymástól a nemzeti és az alkotmányos identitás.

7. Konklúzió

Rosenfeld és Jacobsohn tételeit összehasonlítva, álláspontom szerint az alkotmányos identitás jelenségét kettejük rendszerének eredőjeként érthetjük meg a legtökéletesebben. Rosenfeld a hegeli filozófia alapján egy szilárd elméleti alapot fektet le, még Jacobsohn rendszerében az alkotmányos identitás jelenségének gyakorlati megvalósulását követhetjük nyomon, s e révén érthetjük meg annak természetét. Ami azonban számomra kutatásom során szembetűnő volt, az a koherencia hiánya, így dolgozatom első részében az elsődleges szempont egy koherens, logikailag zárt rendszer megalkotása volt, melynek középpontjában az alkotmányos identitás lehetőség szerinti meghatározása és a nemzeti alkotmányos identitás gyakorlati szerepének megértése állt. Az első fő részben végig törekedtem az absztrakcióra, célom az alkotmányos identitás jelenségének megértése és egységes megjelenítése volt, ezért kerültem a specifikus területek elemzését, mint például az EU viszonyrendszere.

Dolgozatom második részében az első részben létrehozott koherens rendszer tükrében vizsgálom és értelmezem az alkotmányos és a nemzeti alkotmányos identitás gyakorlati érvényesülését, különös tekintettel az EU szupranacionalitásból fakadó speciális jelenségekre.

II. Az európai integráció az alkotmányos identitás tükrében

1. Bevezetés

Az EU-t érintő alkotmányossági problémák hosszú ideje, mint Damoklész kardja lebegnek az integráció felett. Alapvetően két oldal állítható egymással szembe: az integrista és a szuverenista szemléletmód, ahogy arra már a fentiekben is utaltam. Egyik oldalon a föderális irányba való elmozdulás, s az egységes alkotmányos rendszer kiépítése, vagyis az integráció elmélyítése, még a másik oldalon a tagállamok önállóságának és függetlenségének mindenekfeletti védelme áll.

Az integráció kérdését úgy vélem, az alkotmányos identitás szemszögéből kétféleképpen kell megközelítenünk:

- (i) egyrészt vizsgálnunk kell az egyes tagállamok alkotmányos identitását, pontosabban azt, hogy a tagállamok alkotmányos identitása hogyan érvényesül(het) az Unión belül;
- (ii) illetve vizsgálnunk kell az Európai Unió (kollektív) alkotmányos identitását, vagyis, hogy van-e, pontosabban lehet-e az integrációnak alkotmányos identitása?

Paczolay az európai identitás és alkotmányosság problémáit az egységes európai „démosz” hiányából eredezteti, s megállapítja, hogy az EU egyik alapkérdése, hogy van-e alkotmánya, és ha igen, az mögött áll-e olyan nép, mely egységes „európai identitással” rendelkezik.⁷⁰

Tekintettel az alkotmányos identitás természetének vizsgálata során lefektetettkre, álláspontom szerint az alkotmányos identitás szempontjából az EU kapcsán a legfontosabb kérdés az, hogy az integráció kezelhető-e a korábban kifejtett alkotmányos alanyként, illetve amennyiben igen, úgy az alkotmányos alany fejlődési folyamatában melyik állapothoz áll jelenleg közelebb: a „subject” vagy a „self” természetéhez?

2. Egység a sokféleségben, avagy: európai alkotmányos identitás?

Rosenfeld az európai (mint „transznacionális”) modell, önálló alkotmányos modellként nevesíti.⁷¹ Az EU-ra, mint identitását kereső, formálódó alkotmányos rendszerre tekint, mely „több sebből vérzik ugyan”, mégis képes lehet arra, hogy életképes alkotmányos kereteket

⁷⁰ Paczolay 2000

⁷¹ Rosenfeld 2010, 172-179.

teremtsen, kialakítva egy kollektív alkotmányos identitást úgy, hogy az a tagállamok saját alkotmányos berendezkedését, identitását ne sértse.⁷²

Jacobsohn az európai alkotmányozás kapcsán a következőket írja:

„Vita ebben az esetben is az identitás kérdése körül forgott, és nem annyira arról szólt, hogy a nemzeti szinten túli elveket hogyan lehet a saját történelemmel és kultúrával rendelkező tagállamok joggyakorlatába beilleszteni, mint inkább arról, hogy hogyan lehet – és egyáltalán szükséges-e – beilleszteni a tagállamok eltérő politikai és jogi kultúráit egy átfogó, nemzetközi kormányzás keretei közé, az új entitás egészére jellemző alkotmányos identitás megteremtésével.”⁷³

E dolgozat tematikus keretei nem teszik lehetővé az EU alkotmányossági krízisének vizsgálatát,⁷⁴ ugyanakkor ahhoz, hogy megválaszolhassuk a kérdést, beszélhetünk-e európai alkotmányos identitásról, először arra kell felelnünk, hogy tekinthető-e alkotmányos alanynak az EU? Hiszen ha nem beszélhetünk alkotmányos alanyról, akkor alkotmányos identitásról sem, viszont ha létezik az alkotmányos alany, akkor törvényszerűen identitással is rendelkezik, vagyis beszélhetünk európai alkotmányos identitásról.

Az EU tekintetében azonban nem hagyható figyelmen kívül az Unió és a tagállamok egymással vívott konfrontatív viszonya, mely végső soron az EU természetéből fakad. Ismét felhívva az identitás vizsgálata során lefektetetteket, az integráció és a tagállamok viszonyát tekintve látható, hogy a tagállamok jelentik a kollektív identitást formáló szubjektumokat, míg az integráció testesíti meg a kollektív identitást hordozó entitást. Ahogyan azt már levezettem, a kollektív identitás a szubjektumok egységes akaratából születik, majd elindul egy folyamat, melyben a szubjektumok kihatnak a kollektív identitásra, mely visszahat a szubjektumokra, kölcsönösen formálva egymást.

Úgy vélem, hogy az EU-n belül tapasztalható feszültség, az Unió és a tagállamok között lezajló identitásformáló folyamat konkrét megnyilvánulásaként jelentkezik. (Az Uniót, és a folyamatot „madártávlatból” szemlélve az mondható, hogy két erő hat egymással szemben: a globális nemzetközi tér az EU tagállamait „össze felé nyomja”, vagyis az egységes külső fellépés a tagállamok elemi érdeke. Ezzel szemben azonban jelentkezik az EU-n belül, a tagállamok egyediségének védelméből fakadó széthúzó erő, mely szét felé feszíti az

⁷² Rosenfeld 2010, 172.

⁷³ Jacobsohn 2013, 12.

⁷⁴ Bővebben ld. Cananea 2010 és Möllers 2011

integrációt.) Az EU, - a transznacionális alkotmányos modell, ahogy arra Rosenfeld⁷⁵ utal - tehát folyamatos átalakuláson esik át, vagyis még korántsem kiforrott.

Ugyanakkor álláspontom mindez nem befolyásolja a tényt, hogy az EU, természetesen a maga sajátosságaival és a lényegéből eredő specifikumokkal, alkotmányos rendszerként kezelendő. Úgy vélem e jellegre utal az EUB Les Verts ítélete is, melyben az alapító szerződéseket alkotmányos chartának minősítette.⁷⁶ Ebben az esetben viszont az EU-ra, mint alkotmányos alanyra tekinthetünk, a természetéből fakadó specifikációk figyelembevételével, melyek forrása a tagállamok szuverenitásában és a multikulturalizmusban⁷⁷ rejlik. Abban, hogy az integráció legalapvetőbb szervező elve a tagállamok tagállami identitásának mindenek feletti tiszteletben tartása. Ahogyan Möllers írja, az EU „tudatosan a tagállamok hatalmához kötődik.”⁷⁸

Ugyanakkor, ha létezik egy alkotmányos rendszer, mely rendelkezik alkotmány jellegű dokumentumokkal, akkor törvényszerűen beszélnünk kell olyan hatalomról is, mely ezeket létrehozta. Alkotmányelméleti szempontból és az alkotmányos identitás szemüvegén át vizsgálva a kérdést úgy vélem ahhoz, hogy megválaszolhassuk az európai alkotmányos identitás létezésének kérdését, az EU-t Jacobsohn elméletéből kiindulva kell vizsgálnunk és meg kell találnunk az „alkotmány négy sarkát,”⁷⁹ vagyis az alkotmányos közösséget, az alkotmányozó hatalmat és az alkotmányt, melyek szimbiotikus viszonya teremti meg az alkotmányos rendszert. Párhuzamban vizsgálva a rosenfeldi elmélettel, ezek egyben az alkotmányos alany kritériumai is.

Az integráció természetéből fakadó sajátosságok miatt, melyekre fentebb utaltunk, e négy fogalmat a nemzetállami, vagy föderatív berendezkedésekhez képest csak specifikus formában találjuk meg. Nehezíti a vizsgálódást, hogy az EU-n belül, ahogy Möllers fogalmaz: „*a jogi és politikai kérdések összeolvadása minden alkotmányelméleti kijelentésnek egyben politikai jelentőséget is kölcsönöz.*”⁸⁰ Jelen dolgozatban a hangsúlyt az alkotmányos identitás törvényszerűségeinek és kihatásainak megismerésére fektetem, így az EU alkotmányossági kérdéseit az alkotmányelmélet szemüvegén át vizsgálom és értelmezem.

⁷⁵ Rosenfeld 2010, 172-179.

⁷⁶ Les Verts versus Parlement européen, C-294/83, Rec. II-1339

⁷⁷ Cananea 2010

⁷⁸ Möllers 2011

⁷⁹ Jacobsohn 2011, 129-131.

⁸⁰ Möllers 2011

2.1. Alkotmányos közösség az Unióban

Mint azt Paczolay megjegyzi, az EU-n belül nincs egységes démosz, tehát nem beszélhetünk egységes európai nemzetről.⁸¹ S habár e megállapítás igaz, álláspontom szerint nem jelenthető ki minden fenntartás nélkül. Eltekintve most az EU népeit összekapcsolni kívánó mechanikus eszközöktől – mint az európai polgárság –, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tény, miszerint az Unió minden tagállamában népszavazás – vagyis a közvetlen demokrácia – útján döntöttek a csatlakozásról. Alkalmazva az identitás-fogalomnál lefektetetteket, illetve a habermasi és hegeli tételeket, az mondható, hogy a nemzetek – melyek ezúttal a kollektív identitást létrehozni kívánó egyedi szubjektumok –, közvetlenül döntöttek arról, hogy egységbe kívánnak szerveződni, létre kívánják hozni kollektív identitásukat. Álláspontom szerint ez a tény önmagában alapot szolgáltat arra, hogy Európa népeire, mint az egység irányába elinduló „egészre” tekinthessünk. Természetesen, mint minden olyan kérdés során, mely összefüggésben áll valamilyen identitással, ezúttal is a kontinuitás szemüvegén át kell szemlélődnünk. Egy közösség létrejöve, kiforrottá, vagyis öntudattal rendelkezővé válása hosszú időn át tartó folyamat, mely során a rendszert létrehozó szubjektumok (ez esetben Európa népei) formálják a születendő kollektív identitást, és e kollektív identitás egyszersmind visszahat a szubjektumokra (vagyis Európa népeire).

Természetesen nem zárható ki, hogy a folyamat valamely ponton megszakad, a kohézió megszűnik, és a rendszer, s így a kollektív identitás is felbomlik. Álláspontom szerint azonban ennek eshetősége az európai népek folyamatos egymásra utaltsága és a nemzetközi szintén jelentkező nyomás miatt elenyésző.

Trócsányi egy az alkotmányos identitás témakörében tartott konferencián⁸² a jogállamiság fogalmának elemzése során rávilágított, hogy Európa népei között még e legelemibbnek tűnő követelményt is nehéz homogén kritériumrendszer szerint érvényesíteni a nemzetek differentia specificái, vagyis eltérő identitásaik miatt. Álláspontom szerint Trócsányi e gondolata megfeleltethető Paczolay már idézett kijelentésével, miszerint Európa nem „olvasztótégely”. Így az mondható, hogy az egységesülés folyamata (kollektív identitásformálás, egyben az EU alkotmányos alanyiségének fejlődése) kizárólag a tagállamok elemi különbözőségeinek tiszteletben tartásával, vagyis a tagállamok alkotmányos identitásának sérthetetlenségével

⁸¹ Paczolay 2000, démosz helyett démoi-ról értekezik.

⁸² „Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában” Szegeden, 2014. november 10-én

valósulhat meg. Ahogyan azt külföldi szerzőkre hivatkozással Sulyok megjegyzi, a jelenség egyfajta „lopakodó föderalizmusnak”⁸³ is tekinthető, melyre Blutman a „szubföderatív” jelzőt alkalmazza.⁸⁴)

2.2. Az alkotmányozó hatalom európai letéteményesei

Az transznacionális modell második, s egyben legvitatottabb eleme az alkotmányozó hatalom. Az EU-n belül a szó szoros értelmében vett alkotmányozó hatalomról ugyanis nem beszélhetünk. Míg a nemzetállami és föderatív berendezkedések esetén az alkotmányozó hatalom letéteményesei általában a képviseleti demokrácia talaján álló alkotmányozó nemzetgyűlések, addig az EU viszonylatában hasonló funkciót kizárólag a tagállamok azon fóruma láthat el, mely az alapító szerződéseket létrehozta, vagyis funkcióját tekintve kvázi alkotmányozó hatalomként e fórum viselkedik.⁸⁵

E ponton az alkotmányos identitás és a Jacobsohn féle alkotmányos diszharmónia elmélet az integráció szintjén értelmezve egy „új kihívással” kerül szembe. Nevezetesen, míg nemzetállami szinten az alkotmányos közösség, az alkotmányozó hatalom és az alkotmány kerül egymással konfrontációba, addig az EU szintjén az alkotmány e „sarkai” nem homogének, vagyis nem csak a három tényező között jelentkezik a konfrontatív viszony, hanem már az egyes szinteken belül is megjelenik a konfrontáció, hiszen a tagállamok –melyek az Uniót életre hívó fórumot alkotják – is folyamatos érdekellentétben állnak egymással. Következésképpen, az alkotmányos identitás létrejöttének „körforgásába” beágyazódik egy újabb szint.

Jacobsohn diszharmónia-elméletének egyik kulcsfordulata úgy vélem a kompromisszum az alkotmányos rendszert meghatározó „szereplők” vagyis a közösség, az alkotmányozó és az alkotmány között. Mikor a konfrontáció nem oldható fel az egyik, vagy másik tényező dominanciájával, ez az egyetlen elképzelhető és helyes út.

Gyakorlati oldalról szemlélve a jelenséget, e ponton jelentkezik a szuverenista és integrista álláspontok, következképpen eltérő politikai érdekek ütközése. Hiszen e folyamat jogi, és alkotmányelméleti leképeződése pusztán keret, melyet a tagállamokban és az integráció szintjén végbemenő politikai folyamatok és az így létrejövő kompromisszumok töltenek fel tartalommal.

⁸³ Sulyok 2014

⁸⁴ Blutman 2013, 43.

⁸⁵ Bővebben ld. Möllers 2011

2.3. A „tyúk vagy a tojás?” dilemma a gyakorlatban: van-e európai alkotmány?

Mint fentebb utaltam rá, a LSZ alkotmányos jellemzői elvitathatatlanok. Ugyanakkor, ahogyan azt Möllers kifejti, az alkotmány és az alkotmányos jelző nem szükségszerűen tapad a nemzetállamokhoz, vagyis fogalmilag nem kizárt európai alkotmányról és európai alkotmányosságról beszélni. Ebből azonban nem következik szükségszerűen, hogy az integráció viszonylatában van is értelme alkalmazni az alkotmányt, mint terminus technicust.⁸⁶

Möllers szerint: „*Nem minden alkotmányos funkciót betöltő jogi struktúra válik feltétlenül alkotmánnyá.*”⁸⁷

Úgy vélem az alkotmányos identitás szempontjából, ahhoz, hogy az identitásformáló mechanizmus lezajlódhasson, elégséges az alkotmányos funkciókat betöltő intézmények és dokumentumok létezésének ténye is, melyeket az integrációban álláspontom szerint a fentebb ismertetetteken túl az alapító szerződések, az EU Alapjogi Chartája, és az *acquis communautaire*⁸⁸ testesít meg. Három olyan tényező, mely fundamentális szinten határozza meg az integrációt, szabályozza annak működését, egyszersmind hordozza formálódó identitásának elemeit.

Következésképpen tehát elmondhatjuk, hogy az Unió, habár nem rendelkezik chartális alkotmánnyal,⁸⁹ alkotmányos jellemzőit megtestesíti több különböző dokumentum és jogelv, melyeket maga a luxemburgi bíróság már alkotmányos kartának minősített, és amelyeket természetesen egy kontinuitás folyamatában kell szemlélnünk.

Megjegyzendő, hogy az alkotmányjog jelenséghez sokban hasonlatos fogalmat már nevesít, a történeti alkotmánnyal rendelkező alkotmányos rendszerek relációjában.⁹⁰ Talán túlzás volna kijelentenünk, hogy az EU történeti alkotmánnyal rendelkezik, ugyanakkor álláspontom szerint tényként kell kezelnünk, hogy az általam fent említett három tényező, az Alapító Szerződések (különös tekintettel a LSZ-re), a Charta és az *acquis* fundamentális meghatározó erővel, vagyis alkotmányos funkcióval bír. Amennyiben ehhez hozzávesszük a történeti alkotmány jellemzőit,

⁸⁶ Möllers 2011, 11.

⁸⁷ Möllers 2011, 12.

⁸⁸ Bővebben ld. 100 kulcsszó az Európa tanulmányok köréből, Szeged, 2000

⁸⁹ Az EASZ hatálybalépésére nem került sor, annak egységes szerkezetbe foglalt szövegét ld.

http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_establishing_a_constitution_for_europe/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_hu.pdf

⁹⁰ Történeti alkotmányról bővebben ld. Zétényi 2009

miszerint: többféle (írott és íratlan) norma alkotja, e normák időben elkülönülve, egymástól részben függetlenül jönnek létre és hogy a történeti alkotmány létrejötte az ún. kompromisszumos alkotmányfejlődésre jellemző,⁹¹ akkor levonhatjuk a következtetést, hogy az integráció a történeti alkotmánnyal élő alkotmányos rendszerek jegyeit mutatja, vagyis ebbe az irányba halad.⁹² Ugyanakkor jelenti mindez azt is, hogy az EU ugyan tényleges alkotmánnyal nem rendelkezik, azonban az alkotmányosságot és alkotmányos rendszerek jegyeit, - még ha adott esetben kiforratlan formában is -, semmiképpen sem nélkülözi.

2.4. Konklúzió – az európai integráció alkotmányos alanyiséga?

Ahhoz azonban, hogy alkotmányos identitásról beszélhessünk, nem elég, hogy annak árnyékszerű vetülete körvonalazódni látszódjon, hiszen amíg az alkotmányos funkciókat betöltő jogi struktúrák nem öltönek konkrétan alkotmányos jelleget, addig az integrációban európai alkotmányos identitásról aligha beszélhetünk.⁹³ Ez úgy vélem az alkotmányos rendszerek struktúrájának természetéből fakadó törvényszerű jelenség, mivel az (alkotmányos) identitás nem egy megkonstruált, mesterséges intézmény, sokkal inkább az alkotmányos rendszerek egyfajta természetes jellemzője. Ugyanakkor, ahhoz, hogy a jelenség kiteljesedhessen és az alkotmányos alany elérje azt a fejlettségi szintet, ahol identitása alkotmányos identitássá szilárdul, (vagyis a „subject” „self-fé” alakul) szükség van az entitást létrehozó szubjektumok konszenzusára abban a kérdésben is, hogy egyetlen alkotmány, egyazon alkotmányos entitás égíse alatt kívánnak továbblétezni. Álláspontom szerint az integrációban ez az akarat az, amely hiányzik. Ahogyan ezzel kapcsolatban arra Möllers és Sadurski is felhívja a figyelmet, az EU-n belül a politikai akarat és az alkotmányosság kérdése különösen szoros, elemi szinten forrott össze, vagyis az alkotmányosság és a meta-politika „láncszerűen” kapcsolódik össze egymással, és formálja az integrációt.⁹⁴ Amíg politikai konszenzus hiányában ez az alkotmányozási akarat szintén hiányzik, addig az integráció nem lép túl egy szükségszerű (kényszerű?) érdekközösségen, mely szintén szükségszerűségéből ölti

⁹¹ Rixer 2011

⁹² Megjegyzendő, hogy e kérdésben konkrét kijelentéseket tenni jelen pillanatban nem volna helytálló, a rendszer kiforratlanságának következtében, hiszen azt mondhatjuk, hogy az alkotmányos rendszerek több évszázados, adott esetben évezredek történelmében az EU viszonylag fiatal „alkotmányos alanyak” tekintendő.

⁹³ Id. Az alkotmányos identitás kérdésének materiális és funkcionális megközelítését: Sulyok 2014, 3.; vö. Tushnet 2003

⁹⁴ Vö. Sadurski 2006 és Möllers 2011

kvázi alkotmányos jellegét. Azonban így, habár az alkotmányos identitás ugyan ott van, de még sincs ott, legfeljebb kvázi beszélhetünk európai alkotmányos identitásról.

Ahogy arra fentebb már utaltam, az integráció alkotmányos alanyiségének vizsgálatkor két alapvető kérdés merült fel: Tekinthető-e az integráció alkotmányos alanyának és amennyiben igen, a „subject” vagy a „self” természetéhez áll-e közelebb?

Álláspontom szerint, a levezetettek alapján az integrációban funkcionális szinten minden olyan „kritérium” fellelhető, mely az alkotmányos alanyt jellemzi, vagyis megtalálható az „alkotmány négy sarka”. Hiányzik azonban egy konszenzus, egy akarat Európa népei között, mely igazán „alkotmánnyá tenné az alkotmányt.” Vagyis az integráció a formálódás, az identitásformálás egy kezdeti szintjén áll.⁹⁵ Az mondható, hogy a rosenfeldi modell szerint közelebb áll a „subject” természetéhez, mintsem a „self”, vagyis az öntudattal rendelkező „alkotmányos én” természetéhez. Megjegyzendő, hogy Rosenfeld az európai alkotmányos modellt párhuzamba állítja az identitás szempontjából az amerikai modellel, és ekként ír: *„Ahogyan láthattuk, a kevés igazi amerikai létrehozott egy alkotmányt, megalapítva az államot a jövő nemzedékeinek és lefektette az alkotmányos identitás csupasz körvonalait, amely esszenciálissá vált nem csak az alkotmány jövőbeli sikereire nézve, hanem a kialakuló nemzet önnön képét tekintve is. Miért ne működhetne egy adekvát, jövő orientált alkotmányos modell hasonló határok között Európában?”*⁹⁶

3.A tagállamok és az integráció viszonya az alkotmányos identitás tükrében

Összegezve az alkotmányos identitás természetéről lefektetetteket, úgy vélem, hogy az alkotmányos identitást kettős szemléletmód szerint érdemes áttekinteni: egyfelől, mikor egy adott államot önmagában vizsgálunk, az alkotmányos identitás relevanciája önnön kialakulási mechanizmusában rejlik, vagyis egy folyamatként tekintünk rá, mely egy adott állam legalapvetőbb alkotmányos jellemzőinek „hogyanjait” és „miértjeit” testesíti meg, mely következképpen fundamentális szinten határozza meg az adott alkotmányos rendszert. Jacobsohn az indiai LB gyakorlatát említi, melynek értelmében az alkotmány módosításai az alkotmányos rendszer védelme érdekében vizsgálhatók a LB által, vagyis India esetében az

⁹⁵ Ahogy azonban azt Sulyok az európai többszintű (kompozit) alkotmányossággal összefüggésben kiválóan megfogalmazza: az EU már a jogközösség és az önálló államiság között áll, és elérte „azt a kritikus tömeget” hogy a tagállamoknak ki kell jelölniük saját szuverenitásuk határait. (vö. Sulyok 2014, 4.)

⁹⁶ Rosenfeld 2010, 173.

alkotmányos rendszer identitásának védelme felülemelkedett az alkotmánymódosítás alkotmányossági kontrolljának tilalmán, miután kollízióban került azzal.⁹⁷ Úgy vélem, hogy az Indiában lezajló jelenséget érdemes lehet összevetni a hazai alkotmánybíróági gyakorlattal, pontosabban az elmúlt években kialakult helyzettel, mely szerint az AB az Alaptörvény módosításait tartalmi szempontból nem vizsgálhatja,⁹⁸ pusztán értelmezheti, vagyis az indiai gyakorlat a magyar viszonylatban elképzelhetetlen. Egy eltérő perspektívából úgy vélem a kérdéskört akár a láthatatlan alkotmány koncepciójának szemüvegén át is érdemes volna megvizsgálni.

Másrészről, amennyiben az adott államot a nemzetközi együttműködések viszonylatában szemléljük, úgy az alkotmányos identitás már egyfajta esszenciális védelemként jelentkezik, mely az adott állam alkotmányos rendszerét óvja attól, hogy az nemzetközi kötelezettségvállalások és együttműködések révén „valami egészen mássá alakuljon át.” A transznacionális európai modellben ez az esszenciális védelmi funkció különös jelentőségűvé emelkedik, hiszen a tagállamok ugyan őrzik szuverenitásukat és „tagállami identitásukat”, azonban hatáskörtranszfer folytán a szuverenitásból fakadó döntési jogosultságukról a szükséges szinten az integráció érdekében lemondanak.⁹⁹ Ahogyan az korábban a szuverenitásról szóló fejezetben már tárgyalásra került, ebben a helyzetben, mikor a tagállami szuverenitás kollízióba kerül az integrációval, a kérdés az, hogy a szuverenitásból fakadó döntési jogosultságokról a tagállamok milyen körben mondhatnak le, hogy tagállami mivoltuk, (s végső soron így az EU identitása)¹⁰⁰ már ne sérüljön.¹⁰¹ E védelmet pedig álláspontom szerint a fentebb kifejtettek szerint a tagállamok számára alkotmányos identitásuk tiszteletben tartása és mindenekfeletti védelme jelenti, melynek jogi keretei az integráción belül rendelkezésre is állnak az EUSZ 4. cikke által.

⁹⁷ Jacobsohn 2013, 8.

⁹⁸ vö. 45/2012 (XII.29.) AB határozat

⁹⁹ vö. Chronowski 2005, 48.

¹⁰⁰ Ahogyan korábban az kifejtésre került, az integráció rendszere a szuverén tagállamok együttműködésén, vagyis a tagállami identitások megőrzésén alapul, vagyis, ha a tagállamok alkotmányos szempontból annyira „lecsupaszítanak” önmagukat, hogy sérülne tagállami identitásuk, végső soron ez egyben az integráció szupranacionális természetéből fakadó fundamentális működési elveit is sértené, vagyis sérülne az EU identitása.

¹⁰¹ vö. a kompozit alkotmányosság kérdésköre, bővebben ld. Besselink 2007

3.1. Nemzeti identitás vs. alkotmányos identitás?

Az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése értelmében „*az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is.*” Ezt gyakorlatilag megerősíti az EU Alapjogi Chartája, preambulumban: „*az Unió hozzájárul e közös értékek megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez, miközben tiszteletben tartja az európai népek kultúrájának és hagyományainak sokféleségét, a tagállamok nemzeti identitását és központi, regionális és helyi közhatalmi szervezetét...*”

E rendelkezésekben az alkotmányos identitás terminus technicus nem kerül nevesítésre, mely jelenség több okra is visszavezethető, ugyanakkor fogalmi bizonytalanságot is eredményez.¹⁰² Poiares Maduro AG főtanácsnoki indítványában a nemzeti és az alkotmányos identitásról a következőket írja:

„Igaz ugyan, hogy a tagállamok alkotmányos identitásának tiszteletben tartása az Európai Unió egyik kötelezettsége. Ez a kötelezettsége már a kezdetektől fennáll. Ugyanis már az 1950-es évek elején elkezdődött európai projekt lényegét képezi, amely az államok politikai fennállásának megőrzése mellett az integrációs folyamat előmozdítását jelenti. Ezt bizonyítja az a tény, hogy első alkalommal a Szerződések azon felülvizsgálata alkalmával mondták ki kifejezetten e kötelezettséget, amelynek az előírásaiban szereplő integrációs vívmányok szükségessé tették a tagállamok számára az e kötelezettségre való emlékeztetést. Így a Maastrichti Szerződés F. cikkének (1) bekezdése, majd az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkének (3) bekezdése ekképp rendelkezik: >>[a]z Unió tiszteletben tartja tagállamainak nemzeti identitását<<. A nemzeti identitás nyilvánvalóan magában foglalja a tagállam alkotmányos identitását.”¹⁰³

A főtanácsnoki álláspont alapján a nemzeti identitás tehát magában foglalja a tagállamok alkotmányos identitását, és funkcionális szempontból az alkotmányos identitás EU-n belül betöltött központi szerepét írja le, melyre fentebb magam is utaltam.¹⁰⁴ Nem értek egyet

¹⁰² A vizsgálódás során úgy vélem továbbra is figyelemmel kell lennünk Trócsányi már idézett kijelentésére, miszerint a nemzeti identitás és az alkotmányos identitás fogalmai ma még alkotmányjogi értelemben tisztázatlanok.

¹⁰³ C-213/07 Michaniki AE v Ethniko Symvoulío Radiotileorasis and Ypourgos Epikrateias ügy., indítvány, 31. pont

¹⁰⁴ A főtanácsnoki indítvány 32. és 33. pontja szintén az alkotmányos identitás integrációban betöltött szerepéről értekezik, a nemzeti identitás a normaszöveggel összefüggésben kerül megjelenítésre.

azonban a főtanácsnoki indítvány nemzeti identitásról tett azon megállapításával, miszerint az az alkotmányos identitás részét képezné.

Ahogy az első dolgozatomban, a fogalmi elhatárolásoknál kifejtettem, a nemzeti identitás magában foglal olyan jellemzőket is, melyek az alkotmányosság kategóriáján túliak, azaz meghatározzák ugyan az adott nemzetet, viszont nem értelmezhetőek az alkotmányosság koordináta rendszerében, míg az alkotmányos identitásnak lehetnek olyan elemei, melyek a nemzeti identitásból emelkedtek az alkotmányos identitás körébe, vagyis a nemzeti identitás egyes elemei alkotmányos identitássá alakulhatnak. S pontosan ebből kifolyólag nem értek egyet a főtanácsnoki kijelentéssel, miszerint az alkotmányos identitás „nyilvánvalóan” a nemzeti identitás részét képezné, már csak azért sem, mert ahogyan arra Trócsányi is utal, a nemzeti identitás inkább politikai, mintsem jogi tartalmú fogalom.¹⁰⁵ Vagyis kiindulva a korábbi fogalmi elhatárolásokból álláspontom szerint a fogalmilag is helyes megközelítés az, ha az alkotmányos identitás fogalja magában a nemzeti identitás egyes elemeit, és semmiképpen sem fordítva,¹⁰⁶ amint azt a főtanácsnoki álláspont jelzi.¹⁰⁷

Miért akkor mégis a nemzeti identitás, mint terminus technicus, ha funkcionalitás szempontjából inkább a nemzeti alkotmányos identitás kategóriájára¹⁰⁸ utal? Álláspontom szerint a kérdés többek között az alkotmányos identitás fogalmának tisztázatlanságával magyarázandó. Következésképpen egy, az integráció fundamentumát képező dokumentumban nevesíteni további bizonytalanságokat eredményezne. Visszautalva az integráció alkotmányos alanyiségénél kifejtettekre, a jelenség hasonló az EU „kvázi alkotmányos alanyiségéhez”, vagyis ez esetben is funkcióját tekintve egy, az alkotmányos rendszerekhez köthető jelenség nélküli az „alkotmányos” jelzöt, mely így összhangban áll a Szerződéssel, melyben benne foglaltatik szintén csak funkcióját tekintve hordoz alkotmányos jelleget.

Álláspontom szerint azonban funkcióját tekintve a LSZ-ben nevesített nemzeti identitás alatt - vagyis a fentebb levezetettek szerint, a fogalmak elméleti alapjait vizsgálva végső soron helytelenül – a gyakorlatban a tagállamok alkotmányos identitását, pontosabban a nemzeti

¹⁰⁵ vö. Trócsányi 2014, 72.

¹⁰⁶ vö. Rosenfeld 2010, 10. és Rosenfeld 1995, 1049.

¹⁰⁷ Annál is inkább, hiszen ahogyan Trócsányi már idézett gondolatmenetében írja, a nemzeti identitás az alkotmányjog számára nehezen értelmezhető kategória.

¹⁰⁸ Id. az első részben kifejtetteket.

alkotmányos identitást¹⁰⁹ kell értenünk. Megjegyzendő, hogy Trócsányi hipotetikusán kitér arra, hogy a LSZ szövegét helyesebb lenne tagállami identitásként értelmezni, hiszen a fogalom tartalmát meghatározó elemek a tagállamok államként történő önmeghatározására utalnak.¹¹⁰ Ezzel kapcsolatban, a már kifejtettek alapján úgy vélem a normaszöveg tartalmát és funkcióját tekintve a nemzeti alkotmányos identitásra utal, mely azonban fogalmilag, szükségképpen magában foglalja a tagállam államként történő önmeghatározását is.

3.2. Nemzeti alkotmányos identitás kontra integráció

Egységet teremtve a sokféleségben, az identitás-fogalomból kiindulva, koherens logikai rendszert alkotva áttekintettük az alkotmányos identitás fogalmi elemeit, kialakulásának mechanizmusát, és megtettük a szükséges fogalmi elhatárolásokat, vagyis az alkotmányos rendszereket az identitáshoz köthető szubjektumokként értelmezve, egy dinamikus vizsgálat részeként, elhatároltuk a szuverenitást, a nemzeti identitást, az alkotmányos identitást és a nemzeti alkotmányos identitást. A vizsgálat során nevesítettük az alkotmányos identitás kialakulási mechanizmusát a jacobsohni terminológia alapján „az alkotmány négy sarka közötti” konfrontatív viszony eredményeiként, vagyis elkülönítettük az alkotmányos rendszerekben az alkotmányos közösséget, az alkotmányozó hatalmat, és az alkotmányt. Ezt követően az európai integrációt „madártávlatból” szemlélve áttekintettük, hogy az általános elméleti alapok hogyan értelmezhetőek az európai integráció viszonylatában. De mit jelent mindez a gyakorlatban?

Álláspontom szerint a kérdéskör az integráció és a tagállamok egymással alkotott konfrontatív viszonyában teljesedik ki a maga egészében, vagyis amikor a kollektív identitást kialakító szubjektumok (a tagállamok) és az azt hordozó entitás (az integráció) konfrontatív viszonyukban kihatással vannak egymás identitására. A kérdés tehát az, hogy az integráción belül hogyan képeződik majd le mindez? Hogyan formálja az alkotmányos identitás majd az integrációt, és mit jelenthet az alkotmányos identitás a tagállamok (és mit az EU) számára?

E kérdések megválaszolása önmagában is külön tanulmányok alapja lehetne, így e helyütt – a dolgozat terjedelmi kötöttségeire tekintettel – úgy vélem csak a fátylat lebbenthetem fel a

¹⁰⁹ Ahogyan azt Sulyok meg is jegyzi: Ami az EU számára nemzeti identitás, az a nemzeti alkotmánybíróságok számára csak alkotmányos identitás lehet. vö.: Sulyok 2014, 8. és a „nemzeti identitás lisszaboni fogalmának” értelmezését – Sulyok 2014, 6.

¹¹⁰ vö. Trócsányi 2014, 77. A kérdést úgy vélem érdemes összevetni Besselink a kérdésben alkotott, ám valamelyest eltérő következtetéseivel. (Besselink 2010, 42.)

kérdések megválaszolásához szükséges „miértekről” és lehetséges „hogyanokról.” Teszem mindezt a megjegyzéssel, hogy az integráció alkotmányos alanyiséga kiforratlan, folyamatos formálódásban van, így a (nemzeti) alkotmányos identitás szerepe és jelentősége is a jövőben változhat, s minden bizonnyal változni is fog.

Az EUB Internationale Handelsgesellschaft döntésének¹¹¹ jelentőségét vizsgálva (melyben megállapították, hogy a tagállamok nem hivatkozhatnak saját alkotmányos berendezkedésükre a közösségi joggal szemben), Trócsányi kifejti, hogy a közösségi jog elsőbbségének abszolút értelmezése a tagállami alkotmányok marginalizálódásához vezethet,¹¹² majd – külföldi szerzőkre hivatkozással – a (nemzeti) alkotmányos identításra, mint a tagállamok kitörési pontjaira utal. Trócsányi, továbbá, úgy tekint a LSZ identitás-klauzulájára, mint a „tagállami szuverenitás védelme érdekében¹¹³, az Unióval szemben felállított korlát[ra]”.¹¹⁴

Gyakorlati szempontból a kérdés az, hogy a tagállamok mikor és hogyan hivatkozhatnak alkotmányos identitásukra, s milyen szinten (EU-s vagy tagállami), s mely szerv az, mely tartalommal töltheti ki az alkotmányos identitás klauzuláját, vagyis ki az, aki meghatározhatja egy adott kérdéskör kapcsán egy adott pillanatban a (nemzeti) alkotmányos identitást?¹¹⁵

Ahogy azt Sulyok összefoglalja – és külföldi szerzőkre, többek között Besselinkre utalással kifejti –, két álláspont verseng egymással: A szupranacionális/integrista nézőpont, mely az identitás-klauzula értelmezését az EUB-hez telepíti – mely azonban azt eredményezné, hogy a Bíróság lényegében tagállamok alkotmányának értelmezését végezné el, melyre hatáskörrel viszont nem rendelkezik. Illetve a szuverenista nézőpont, mely a tagállami alkotmánybíróságokhoz utalja a kérdés eldöntését, s amelyet Sulyok is követendőnek tekint.¹¹⁶ Sulyok, idézett tanulmányában, a tagállami alkotmánybíróságok Lisszabon-határozatait elemezve vizsgálja az egyes tagállamok alkotmányos identitásról kialakított gyakorlatát, mely vizsgálatot a továbbiakban irányadónak tekintek.¹¹⁷

¹¹¹ Case 11-70, Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel (1970. december 17.)

¹¹² Trócsányi 2014, 75.

¹¹³ Megjegyzendő, hogy Trócsányi alkotmánybíróként különvéleményében már 2010-ben kifejtette, hogy a tagállamok megtartották az államrendjük fenntartásához nélkülözhetetlen alapvető elvek feletti rendelkezési jogot, melyek előfeltételei az államiság, és így az alkotmányos identitás védelmének (vö. 143/2010 (VII.14.) ABH Trócsányi László különvéleménye)

¹¹⁴ Trócsányi 2014, 79.

¹¹⁵ vö. Besselink 2010, 42.

¹¹⁶ Bővebben ld. Sulyok 2014, 10.

¹¹⁷ vö. Sulyok 2014

Valamelyest eltekintve az integrációs perspektívától, s az azon belül dűlő integrista-szuverenista ellentétűl, illetve az EUB hatáskörének vizsgálatától, visszakanyarodnák a dolgozatom első fő részében az identitás fogalmáról, s az alkotmányos identitásról mondottakhoz, ahol az identitást, mint az önmagáról gondolkodó szubjektum (alkotmányos identitás esetén az „alkotmányos én”) önmeghatározását definiáltam. Vagyis az identitás elsősorban önmeghatározás, melyet az önmagáról gondolkodó szubjektum ugyan szükségszerűen a vele kapcsolatban álló más szubjektumokra – s a fennálló viszonyrendszerre – tekintettel, mégis szükségképpen önmaga alakít ki. Folytatva a gondolatot a kollektív identitás kialakításánál írtakkal, a kollektív identitás csak visszahathat az őt létrehozó szubjektumok identitására – létrehozva a kölcsönösen formáló mechanizmust –, de azt oktrojált formában nem határozhatja meg, hiszen ha egy identitást formáló szubjektum lemond identitásának formálásáról, így szükségképpen identitásáról, elkezdődik egyfajta asszimiláció, vagyis a szubjektum megszűnik „önmagának lenni.”

Következésképpen, mivel az integráció tekintetében a szubjektumok a tagállamok, az itt levezeteket megfelelően értelmezve, egy adott tagállam kizárólag – szükségszerűen a kollektív identitásra, vagyis az integrációra tekintettel – önmaga határozhatja meg saját (alkotmányos) identitását, így magam is egyetértek Sulyok és Besselink álláspontjával, mely szerint az identitás-klauzula tartalommal való kitöltésére a tagállamok (pontosabban azok autentikus alkotmányértelmező szervei) hivatottak.

Mindemellett azonban utalnunk kell az EUB joggyakorlatára is, mely során ez idáig kettő olyan döntés született, melyekben (i) egy adott tagállam vonatkozásában, annak nemzeti identitására hivatkozással hozta meg döntését az EUB,¹¹⁸ illetve azon indítványokra, (ii) melyek az EUB előtt a nemzeti (alkotmányos) identitásra hivatkoztak.¹¹⁹ Ezekben az esetekben azonban az indítványok tartalmazzák a nemzeti identitásra történő hivatkozást, s az EUB erre tekintettel alakítja ki álláspontját, vagyis napjainkig nem került sor a luxemburgi gyakorlatban olyan precedensre, melyben az EUB egy tagállami alkotmánybíróság által a tagállam nemzeti alkotmányos identitásaként nevesített faktorral szemben döntött volna. Vagyis a gyakorlati

¹¹⁸ Angelo Alberto Torresi (C-58/13) és Pierfrancesco Torresi (C-59/13) vs. Consiglio dell’Ordine degli Avvocati di Macerata ügy és C-208/09 Ilonka Sayn-Wittgenstein vs. Landeshauptmann von Wien ügy

¹¹⁹ Többek között C-399/11 Melloni és a már hivatkozott C-213/07 Michaniki ügy

tendencia is tükrözni látszik a fentebb kifejtett álláspontot, mely szerint a tagállamok autentikus alkotmányértelmező szervei hivatottak a nemzeti alkotmányos identitásuk megállapítására.¹²⁰

Összegzés

Ahogy azt láthattuk, az alkotmányos identitás (ahogy maga az identitás sem) nem egy mesterséges intézmény, melyet átformálhatunk, ha úgy hozza a szükség. Az alkotmányos identitás nem eszköze politikai törekvéseknek. Formálódását nem lehet „kikényszeríteni”, s így az alkotmányos identitást nem lehet „megalkotni”. Ahogy Jacobsohn írja: Változhat, de ellenálló, elpusztíthatatlan – és eltérő helyzetekben különbözőképpen jelenhet meg.¹²¹ Az alkotmányos identitás sokkal inkább egy tulajdonság. Egy jellemzője azon jogrendszerek természetének, melyet modern államiságnak nevezünk, s így sokkal inkább születik, mint sem létrejön. Az alkotmányos identitás folyamat. Folyamat, mely formál, s összeköt társadalmat, alkotmányozót és alkotmányt. Az alkotmányos identitás kivetülés. Kivetülés, mely megtestesíti az alkotmányos rendszerben élők akaratát, s mely egyesíti a rendszer múltját és jelenét, így határozva meg annak jövőjét, vagyis Rosenfeld szavait idézve: „időkön átívelő.”¹²²

Az alkotmányos identitás tehát nem – nem kizárólag – az alkotmánybíróságok, autentikus alkotmányértelmező fórumok joggyakorlatában jön létre. Ott pusztán a legmarkánsabb módon leképeződik, manifesztálódik. Az alkotmányos identitás tehát együtt él és változik a szubjektummal, melyhez kötődik. Egy tükör, mely egy adott pillanatba sűríti össze az alkotmányos rendszer múltját, jelenét és jövőjét. (Pontosabban szólva egy kétirányú tükör, amely a jelenből a múltba és a jövőbe is belátást enged.)

Funkcióját tekintve az alkotmányos identitás lehet védelem is, mely pajzsként öleli körül az alkotmányos rendszereket, pontosan azért, hogy azok védelmezik identitásukat, s így, alkotmányos identitásuk védelme által képesek megóvni önmagukat attól, hogy ahogyan Jacobsohn már idézett mondata hangzik: valami egészen mássá alakuljanak át.¹²³ Szintén egyfajta önvédelmi eszközként azonban az alkotmányos identitás kard is, mégpedig a tagállami alkotmánybíróságok kezében az integrációval szemben.

¹²⁰ Hipotetikus kérdésként vetődhet fel, hogy egy adott tagállam alkotmánybíróságának joggyakorlatában mennyire tükröződhetnek vissza aktuálpolitikai érdekek, s ebben az esetben ez hogyan hatna az EUB előtti hivatkozásra, s az identitás-klauzula alkalmazhatóságára és gyakorlati alkalmazására.

¹²¹ Jacobsohn 2013, 5.

¹²² Rosenfeld 2010, 41.

¹²³ Jacobsohn 2013

Jelen dolgozat az alkotmányos identitás természetének vizsgálatára helyezte a hangsúlyt, vagyis azokra a törvényszerűségekre, melyek minden esetben jelentkeznek az alkotmányos identitás kapcsán, és azokra a feltételekre, melyeknek szükségszerűen fenn kell állniuk ahhoz, hogy alkotmányos identitásról beszélhessünk. Izgalmas kutatási területet jelenthet azonban specifikusan, az egyes államok, alkotmányos rendszerek tekintetében vizsgálni az alkotmányos identitás kérdéskörét, ahogyan azt például Rosenfeld¹²⁴ és Sulyok¹²⁵ (sok más szerzővel egyetemben) már hivatkozott műveikben, - eltérő perspektívából végezve a vizsgálódást – meg is teszik.

Álláspontom szerint ahhoz, hogy mind teljesebben megértsük, s így a gyakorlatban is alkalmazhassuk az alkotmányos identításban rejlő lehetőségeket, az egyes alkotmányos rendszerek alkotmányos identitásának összehasonlításaiból vonhatjuk majd le a leghelytállóbb következtetéseket, melyek mentén jogrendszereink, alkotmányos kultúráink a fejlődés útján tovább haladhatnak majd. Hiszen ahogyan dolgozatom elején írtam, álláspontom szerint az alkotmányos identitás „felismerése” alkotmányos rendszereink fejlődésének egy következő szakasza felé mutathat.¹²⁶

Jelen dolgozat terjedelmi korlátai ugyan nem tették lehetővé Magyarország alkotmányos identitásának vizsgálatát, ehelyütt azonban néhány gondolat erejéig talán mégis kitérhetünk arra. Trócsányi „Az alkotmányozás dilemmái”-ban, amely jelen dolgozatnak is egyik elméleti kiindulópontját képezi, a magyar alkotmányos identitást az Alaptörvény perspektívájából közelíti meg.

E nézőpontot utalás szintjén talán két újabb megközelítéssel egészíteném ki: Álláspontom szerint a magyar alkotmányos identitás vizsgálata során kiemelt figyelmet érdemel – az Alaptörvény R) cikk (2) bekezdésére és Nemzeti hitvallásunkra tekintettel: (i) a történeti alkotmány,¹²⁷ (ii) s annak vívmányai, melyek már az Alkotmánybíróság joggyakorlatában¹²⁸ is mind jelentősebb szerepet töltenek be.¹²⁹

Utalni szeretnék továbbá az AB – modern magyar alkotmányos rendszer kialakulásában játszott – elvitathatatlan jelentőségére, s arra a joggyakorlatra, mely formálta, s meghatározta a magyar

¹²⁴ Rosenfeld 2010

¹²⁵ Sulyok 2014

¹²⁶ pl. vallási identitás és az alkotmányos identitás kapcsolata az egyes államokban, nemzeti sajátosságok alkotmányos védelme, mint a nemzeti alkotmányos identitás eleme, s ennek érvényesítése pl. az európai integrációban, úgy, mint nyelv, kultúra, stb.

¹²⁷ Magyarország történeti alkotmányáról bővebben ld. Zétényi 2009

¹²⁸ vö. 33/2012 (VII. 17.) ABH

¹²⁹ vö. Tribl, 2014

alkotmányos berendezkedést, a láthatatlan alkotmánytól, az élő jog doktrínáján át egészen a történeti alkotmány vívmányainak megjelenítéséig. Véleményem szerint a köztudatba már beivódott az AB szerepe az alkotmány vívmányainak meghatározásában, így a kialakított joggyakorlat, s az AB fentiekben már méltatott szerepe végső soron akár a magyar alkotmányos identitás részeként is értelmezhető. Megjegyzendő, hogy a tagállami alkotmánybíróságok fontosabb alaphatározatait számos Lisszabon-határozat minősíti az alkotmányos identitás részének.¹³⁰

Visszakanyarodva az alkotmányos identitás általános természetéhez, ahogyan az a dolgozatból is kitűnik, az alkotmányos identitás szerepe különös jelentőséggel bír az európai integráció tekintetében, hiszen szorosan összefügg a tagállamok és az integráció között dülő „szuverenitás-háborúval”. Álláspontom szerint a tagállamok az integrációval szemben elsősorban nem saját függetlenségüket, sokkal inkább önazonosságukat kívánják megóvni. Következésképpen, ha az integráción belül az identitás-klauszula kiforrott tartalommal megszilárdulhatna, az egyfajta stabilitást, belső feszültségcsökkenést eredményezne, mely egyben új lendületet is adhatna az integráció fejlődésének.

Annak azonban, hogy ez megtörténhessen, s mind a tagállamok, mind az integráció az alkotmányos identitásra, mint az integrációt meghatározó s végső soron az egység stabilitását fenntartó mechanizmusra tekinthessenek, előfeltétele, hogy az alkotmányos identitás elméleti alapjai kiforrottá váljanak, s beépüljenek a joggyakorlatba, mind a tagállamok, mind az integráció szintjén.

Ehhez a folyamathoz kíván hozzájárulni jelen kutatás is az alkotmányos identitás természetének, törvényszerűségeinek vizsgálatával. Dolgozatom ugyan nem képes megválaszolni minden kétséget kizáróan az alkotmányos identitás jelenségét körüllegő kérdéseket és problémákat, de ez nem is tiszte, hiszen pusztán egy csepp az erről kialakult viták tengerében. De hát mi is a tenger, ha nem cseppek sokasága?¹³¹

¹³⁰ vö. Sulyok, 2014.

¹³¹ Mitchell 2004, 567.

Forrásjegyzék

Felhasznált irodalom

- Anderson 2006: Benedict Anderson: Elképzelt közösségek, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006
- Besselink 2007: Composite European Constitution, Paperback, Europa Law Publishing, 2007
- Besselink 2010: Leonard F.M. Besselink: Constitutional Identity Before and After Lisbon in (6)3:2010.36-49. Utrecht Law Review
- Blutman 2013: Blutman László: Az Európai Unió joga a gyakorlatban, HVG Orac, Budapest, 2013
- Bodin 1987: Jean Bodin: Az államról: válogatás [ford. Máté Györgyi, Csűrös Klára; Sz. Jónás Ilona; előszó: Ferenczi László]. – Budapest, Gondolat, 1987
- Bodó 2004: Bodó Barna: Az identitás egyetemessége, Polis könyvkiadó, Kolozsvár, 2004
- Chronowski 2005: Chronowski Nóra: Integrálódó alkotmányjog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005
- Habermas 1976: Jürgen Habermas: Zur Rekonstruktion des historischen Materialismus, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1976
- Habermas 1994: Jürgen Habermas: Válogatott tanulmányok, Atlantisz kiadó, Budapest, 1994
- Halmai 2009: Halmai Gábor: Alkotmányos értékek és demokratikus konszolidáció. (13)3:2009:31-48. Fundamentum
- Hanák 1997: Hanák Péter: A nemzeti identitás konstrukciója és problémái. Múlt és jövő (9):1997:4-7.
- Hegel 1961: Georg Wilhelm Friedrich Hegel: A szellem fenomenológiája; ford: Szemere Samu, Akadémia kiadó, Budapest, 1961
- Jacobsohn 2010: Gary J. Jacobsohn: Constitutional Identity, Harvard University Press, Cambridge – London, 2010
- Jacobsohn 2011: Gary J. Jacobsohn: The formation of constitutional identities. Tom Ginsburg – Rosalind Dixon (eds.): Comparative Constitutional Law, Edward Elgar Publishing, 2011
- Jacobsohn 2013: Gary J. Jacobsohn: Az alkotmányos identitás változásai. (17)1:2013:5-16. Fundamentum
- Müller 2008: Jan-Werner Müller: Alkotmányos patriotizmus. (7)5:2008. 2000 – Irodalmi és társadalmi havi lap

Kántor 2007: Kántor Zoltán: Egy hamis dichotómia: politikai/kulturális nemzet in Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában, szerk.: Szarka László; Vizi Balázs; Majtényi Balázs; Kántor Zoltán, Gondolat kiadó, Budapest, 2007

Kis 2006: Kis János: Népszuverenitás (tanulmány) in Fundamentum, 2006. 2. szám

Körtvélyesi 2013: Körtvélyesi Zsolt: Alkotmányosság a nemzeten túl: Az alkotmányos identitás egy természetrajza. (17)1:2013:115-120. Fundamentum

Lacan 1966: Jacques Lacan: Écrits, Éditions du Seuil, Párizs, 1966

Mitchell 2004: David Mitchell: Cloud Atlas, Hodder and Stoughton, London, 2004 – A magyar kiadást szerkesztette: Wiesenmayer Teodóra, Cartaphilus Könyvkiadó, 2012

Möllers 2011: Christoph Möllers: Alkotmányozó hatalom – alkotmány – alkotmányosság. (15)2:2011: 5-37.

Paczolay 2000: Paczolay Péter: A nemzeti, a vallási és az európai identitás. A vallások és az európai integráció II., szerk: Glózer Rita, Hamp Gábor, Horányi Özséb, Balassi kiadó, Budapest, 2000

Rixer 2011: Rixer Ádám: A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmai. (12)3:2011 Jogelméleti Szemle

Rosenfeld 1995: Michel Rosenfeld: Identity of the Constitutional Subject. (16)3:1995: 1049-1111. Cardozo Law Review, Volume 16 January (A dolgozatban idézett részek saját fordításon alapulnak.)

Rosenfeld 2010: Michel Rosenfeld: Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2010 (A dolgozatban idézett részek saját fordításon alapulnak.)

Sadurski 2006: Wojciech Sadurski: European Constitutional Identity? in EUI Working Paper 2006/33

Saiz Arnaiz – Alcoberro Llivina 2013: Alejandro Saiz Arnaiz, Carina Alcoberro Llivina: National Constitutional Identity and European Integration, Law and Cosmopolitan Values, 2013

Sulyok 2014: Sulyok Márton, a „Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában” c. konferencián, Szegeden, 2014 november 10-én „Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában” címmel elhangzott előadása alapján. (Sulyok Márton: Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában. Kézirat, idézve a szerző engedélyével, előkészületben: NRTI-füzetek, 2015, Szeged)

Sulyok-Trócsányi 2009: Sulyok Márton – Trócsányi László: Preambulum, Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja, I. kötet Századvég, Budapest, 2009, 81-106

Takács 2007: Takács Péter (szerk.): Államelmélet I, Szent István Társulat, Budapest, 2007, II. rész IV. fejezet

Tribl 2014: Tribl Norbert: R, mint ratio legis vagy régi história? Az Alaptörvény rendelkezéseinek értelmezési módszerei. Jakó Nóra, Sulyok Márton, Szakály Zsuzsa (szerk.): A mi Alapvetésünk, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2014, 113-118.

Trócsányi 2014: Trócsányi László: Az alkotmányozás dilemmái, HVG Orac, Budapest, 2014

Tushnet 2003: Mark Tushnet: New Constitutional Order. Princeton University Press, 2003.

Von Bogdandy – Schill 2011: Armin Von Bogdandy – Stephan Schill: Overcoming Absolute Primacy: Respect for National Identity under the Lisbon Treaty, Common Market Law Review (48)2011

Zétényi 2009: Zétényi Zsolt: A történeti alkotmány. Magyarország ősi alkotmánya, Magyarországért Kulturális Egyesület, Budapest, 2009

Felhasznált joganyag

Lisszaboni Szerződés

Az Európai Unió Alapjogi Chartája

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

Szerződés az Európai Alkotmány létrehozásáról

CJCE, 23, avril 1986, Les Verts versus Parlement européen, C-294/83, Rec. II-1339

C-213/07 Michaniki AE v Ethniko Symvoulío Radiotileorasis and Ypourgos Epikrateias

Angelo Alberto Torresi (C-58/13) és Pierfrancesco Torresi (C-59/13) vs. Consiglio dell'Ordine degli Avvocati di Macerata

C-208/09 Ilonka Sayn-Wittgenstein vs. Landeshauptmann von Wien

C-399/11 A Bíróság (nagytanács) 2013. február 26-i ítélete (a Tribunal Constitucional Madrid (Spanyolország) előzetes döntéshozatal iránti kérelme) — Stefano Melloni elleni büntetőeljárása ügyében

45/2012 (XII.29.) ABH

33/2012 (VII. 17.) ABH

143/2010 (VII. 14.) ABH

Felhasznált internetes források

<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/self>

<http://tarstudszotar.adatbank.transindex.ro/?szo=31>

100 kulcsszó az Európa tanulmányok köréből, Szeged, 2000:

<http://www.kszsz.org.hu/archiv/jogtar/4szakany/7-0916b.htm>

Rostoványi 2004: Rostoványi Zsolt: Globalizáció és civilizáció(k),

http://www.grotius.hu/pdf/rostovanyi_tezisek.pdf

Bakk 2011: Bakk Miklós: A nemzeti identitás, mint politikai identitás (utolsó frissítés: 2011 szept. 5.)

<http://bakk.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=2&p=4170>

Cananea 2010: Giacinto della Cananea: Is European Constitutionalism Really „multilevel”?

2010 http://www.zaoerv.de/70_2010/70_2010_2_a_283_318.pdf

Az internetes források utolsó megtekintésének dátuma (egységesen): 2014. december 02. napján.

A kézirat lezárva: 2014. december 02. napján.